

Hervorming Gemeenschappelijk Landbouwbeleid 2003

Gevolgen van de voorstellen van de Europese Commissie voor de Nederlandse landbouw

C.J.A.M. de Bont
W.H. van Everdingen
J.F.M. Helming
J.H. Jager

Projectcode 69001

Maart 2003

Rapport 6.03.05

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- ☐ Wettelijke en dienstverlenende taken
- ☐ Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- ☐ Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- ☐ Ruimte en Economie
- ☐ Ketens
- ☒ Beleid
- ☐ Gamma, instituties, mens en beleving
- ☐ Modellen en Data

Hervorming Gemeenschappelijk Landbouwbeleid 2003; Gevolgen van de voorstellen van de Europese Commissie voor de Nederlandse landbouw

Bont, C.J.A.M. de, W.H. van Everdingen, J.F.M. Helming, J.H. Jager

Den Haag, LEI, 2003

Rapport 6.03.05; ISBN 90-5242-809-3; Prijs € 14,- (inclusief 6% BTW)

66 p., fig., tab., bijl.

Dit rapport geeft de mogelijke gevolgen voor de Nederlandse landbouw weer van de voorstellen van de Europese Commissie voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid in januari 2003. Het gaat om de gevolgen in kwalitatieve zin enerzijds en anderzijds de effecten in kwantitatieve zin. Hierbij worden onderscheiden de directe gevolgen voor onder meer het inkomen van landbouwbedrijven en de dynamische gevolgen voor onder meer de structuur van de landbouw, het sectorinkomen en de werkgelegenheid, die zich op termijn voor de landbouw kunnen voordoen.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie@lei.wag-ur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie@lei.wag-ur.nl

© LEI, 2003

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- ☒ toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- ☐ niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1. Inleiding	13
1.1 Aanleiding en doel	13
1.2 Opbouw van het rapport	13
2. Voorstellen van de Europese Commissie	14
3. Beschouwing van de voorstellen	17
3.1 Bedrijfsontwikkeling	17
3.2 Administratie en uitvoering	17
3.3 Productie, milieu en structuur	19
3.4 Budgettaire gevolgen	21
4. Directe gevolgen voor het inkomen van de Nederlandse landbouw	22
4.1 Uitgangspunten en werkwijze	22
4.2 Resultaten	23
4.2.1 Uitgaande van bestaande bedrijfsstructuur	23
4.2.2 Uitgaande van bedrijfsstructuur in 2012	27
5. Dynamische gevolgen van de voorstellen	29
5.1 Inleiding	29
5.2 Methode	30
5.3 Scenario's	31
5.3.1 Inleiding	31
5.3.2 Uitgangspunten	32
5.4 Resultaten	34
5.4.1 Landbouwproductie	34
5.4.2 Regionale ontwikkelingen	36
5.4.3 Inkomen	37
5.4.4 Vergoeding voor grond, kapitaal en arbeid	40
5.4.5 Werkgelegenheid	42
5.4.6 Stikstof (N) oppervlaktebalans	43
5.5 Gevoeligheidsanalyse	43
5.6 Discussie en conclusie	45
6. Discussie	47

Literatuur	51
-------------------	----

Bijlagen

1. Bedrijfsgegevens (1999/00) en gevolgen hervorming GLB (eindsituatie 2012) voor landbouwbedrijven, naar bedrijfstype	53
2. Bedrijfsgegevens (2012) en gevolgen hervorming GLB (eindsituatie 2012) voor landbouwbedrijven, naar bedrijfstype	58
3. Ontwikkeling aantal bedrijven tussen 2002 en 2012, bedrijven van 16 tot 800 nge	61
4. Premiebedragen op bedrijven kleiner dan 16 en groter dan 800 nge	62
5. Premiegerechtigde dieren en areaal in 2002	63
6. Sterkte en zwakte van het gebruikte model DRAM	64
7. Uitgangspunten en veronderstellingen bij berekeningen directe gevolgen	65

Woord vooraf

Op 21 januari 2003 presenteerde de Europese Commissie voorstellen voor Hervorming van het Gemeenschappelijk landbouwbeleid. Deze voorstellen houden een aantal veranderingen in wat betreft het Europese beleid voor de toekomst.

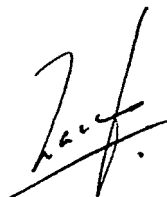
Door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij is vanuit de Directies Internationale Zaken en Landbouw aan het LEI gevraagd de mogelijke gevolgen van de voorstellen aan te geven.

Het LEI heeft de beantwoording van de vragen van het Ministerie neergelegd in dit rapport, dat kan worden benut bij de discussie en positiebepaling aangaande de voorstellen in Europees verband.

Het LEI dankt het Ministerie voor de afstemming bij de vraagstelling voor dit onderzoek.

Aan de opstelling van dit rapport is bijgedragen door C.J.A.M. de Bont, W.H. van Everdingen, J.F.M. Helming en J.H. Jager, allen werkzaam bij het LEI.

Prof.dr.ir. L.C. Zachariasse
Algemeen Directeur LEI B.V.

Samenvatting

De gevolgen in vogelvlucht

Melkveehouders zien - bij een directe doorrekening van het voorgestelde beleid - het inkomen drastisch dalen, namelijk met ongeveer de helft. De belangrijkste oorzaak is de voorgestelde prijsdaling van melk, waarvoor de compensatie onvolledig is. Vleeskalverhouders gaan er gemiddeld bijna 20% in inkomen op achteruit door de kortingen op de premies.¹ Ook andere graasdierbedrijven hebben een dergelijk inkomensverlies. Akkerbouwers, vooral telers van zetmeelaardappelen, worden geconfronteerd met een inkomensdaling van ongeveer 15%. Deze is voor een deel het gevolg van prijsdalingen en voor een deel van premiekortingen. Voor de gehele landbouw is het directe inkomenseffect bijna 30%.

Door schaalvergroting in de komende jaren worden de directe effecten van prijsdaling, hogere premies en kortingen in bedragen per bedrijf groter. Door de druk op de inkomens zal de schaalvergroting en het tempo van bedrijfsbeëindiging in de landbouw naar verwachting toenemen. Door onder meer aanpassingen in de productie en de prijzen van producten zal het inkomen van de sector met ongeveer 9% dalen. De geringere daling dan bij de directe doorrekening is vooral het gevolg van een verwacht herstel van de vleesprijzen. In dat geval bedraagt de inkomensdaling voor de melkveehouderij nog ruim 25%.

De voorstellen om de premies te ontkoppelen van de productie leveren in de huidige vorm geen verlichting, maar een verplaatsing van administratieve lasten op. De invoering van het ontkoppelde stelsel van rechtstreekse betalingen zal de nodige problemen oproepen. Dit geldt ook voor de toepassing van cross compliance.

De ontkoppeling van de premies zal leiden tot verschuivingen in de productie. De teelt van graan en snijmaïs zal afnemen. Die van zetmeelaardappelen zal, doordat de gedeeltelijke koppeling blijft bestaan, nog afnemen door opbrengststijgingen. Tegenover deze dalingen van oppervlakten staat een toename van de oppervlakten grasland en 'vrije' producten. De prijzen van 'vrije' producten zullen hierdoor gemiddeld iets lager worden.

De vleesveestapel zal aanzienlijk kunnen inkrimpen door de ontkoppeling, terwijl het aantal vleeskalveren op peil blijft. De ontkoppeling leidt per saldo niet tot een vermindering van werkgelegenheid, wel in de vleesverwerkende industrie. De gevolgen voor het milieu zullen per saldo niet groot zijn, en zijn ook afhankelijk van de toepassing en naleving van de voorwaarden voor de uitbetaling van de premies (cross compliance).

¹ In dit rapport wordt met de begrippen 'premies' en 'directe betalingen' hetzelfde bedoeld als de Europese Commissie bedoelt met 'rechtstreekse betalingen'.

Voorstellen van de EU in hoofdlijnen

De door de Europese Commissie in januari 2003 gepresenteerde voorstellen voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) zijn een vervolg op en verdere uitwerking van de voornemens in het kader van de Tussenbalans of Mid Term Review van juli 2002.

De huidige voorstellen voorzien met name in prijsverlagingen voor melk, graan en zetmeelaardappelen en het ontkoppelen van de directe betalingen (premies) aan agrariërs van het feitelijke bouwplan en de gehouden dieren van de bedrijven. Het recht op de betaling wordt onderhevig aan voorwaarden (cross compliance). Het recht op directe betalingen¹ wordt, met of zonder grond, overdraagbaar aan andere agrariërs. Daarnaast wordt onder meer voorgesteld om een korting toe te passen op de betalingen vanaf 5.000 euro per bedrijf. Hiermede wordt geld beschikbaar gemaakt voor de aanpassing van het marktbeleid, voor de verdere ontwikkeling van het Plattelandsbeleid, de tweede pijler van het GLB en voor de uitbreiding van de EU.

Gevolgen van de voorstellen, algemeen

De gevolgen van de voorstellen zijn velerlei. Door de ont koppeling van de rechtstreekse betalingen kunnen de agrariërs het bedrijf flexibeler voeren; zij zijn immers niet meer genoodzaakt de betreffende gewassen te telen en dieren te houden waaraan de premies gekoppeld waren. Dit heeft gevolgen voor de omvang van de teelt van bepaalde gewassen en van de veestapel. Verwacht wordt dat de arealen van graan, zetmeelaardappelen en snijmaïs dalen en dat de oppervlakten grasland en 'vrije' gewassen, waaronder groenten en consumptieaardappelen, toenemen. Terwijl de melkveestapel er naar verwachting geen grote invloed van ondervindt, zal de vleesveestapel door de beleidsveranderingen afnemen.

De ont koppeling, de bijbehorende voorstellen voor het verkrijgen van de premie en de overdracht van premierechten¹ leiden tot verschuivingen van administratieve verplichtingen. Weliswaar hoeven er in principe door de ont koppeling jaarlijks geen opgaven van oppervlakten en dieren meer te worden gedaan, maar de vaststelling van de premierechten, het stellen van voorwaarden (cross compliance) en de overdracht van premierechten zullen nieuwe, aanvullende administratieve verplichtingen en lasten tot gevolg hebben. Voorts zijn er mogelijk in fiscaal opzicht gevolgen verbonden aan de voorstellen.

Directe gevolgen voor bedrijven

De directe inkomensgevolgen van de voorstellen voor de Nederlandse landbouw zijn berekend met gegevens van het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet). Voor de berekeningen is verondersteld dat de prijzen van producten dalen conform de voorstellen van de Europese Commissie. Overigens zijn geen prijswijzigingen aangenomen. De inkomensgevolgen betreffen vooral de voorgestelde prijsdalingen en de daaraan gekoppelde premieverhogingen, evenals de - in de loop van de jaren oplopende - kortingen op de rechtstreekse betalingen boven de voorgestelde vrijstelling van 5.000 euro.

¹ De Europese Commissie hanteert hiervoor het begrip 'toeslagrechten'. Per bedrijf wordt 'een enkele bedrijfs-toeslag' vastgesteld om bestaande premies te vervangen.

In eerste instantie zijn deze inkomensgevolgen berekend op basis van de gegevens van bedrijven in 1999 (bedrijfsresultaten) en 2002 (structuur). Op die basis leiden de prijsdalingen en de quotumverhoging op zich tot een daling van de opbrengsten van producten van gemiddeld ruim 15.000 euro per landbouwbedrijf. Voor de melkveebedrijven is de opbrengstendaling gemiddeld bijna 30.000 euro en voor de Veenkoloniale bedrijven met zetmeelaardappelen gemiddeld ruim 10.000 euro. Hiertegenover staat een (bruto)-verhoging van de premies van gemiddeld ruim 8.000 euro per bedrijf. Voor de melkveebedrijven gaat het om circa 16.000 en voor de Veenkoloniale bedrijven om gemiddeld 9.000 euro.

De gemiddelde korting op de rechtstreekse betalingen voor alle bedrijven zal uitgaande van de bedrijven in 1999 circa 1.300 euro zijn en bij een vermindering van het aantal bedrijven met circa eenderde in de periode tot 2012 oplopen tot circa 2.000 euro. Bij een gemiddeld inkomen van circa 29.000 euro (in de jaren 1996-1999), hebben de kortingen dus een effect van ruim 4%. Vooral vleeskalverhouders en verder ook melkveehouders en telers met zetmeelaardappelen in het bouwplan worden met de korting op de premies geconfronteerd.

De melkveehouders, vleeskalverhouders en de Veenkoloniale bedrijven ondergaan per saldo de grootste inkomensdaling, met respectievelijk meer dan 15.000, ruim 8.000 en bijna 4.000 euro. Voor de melkveebedrijven zou dit neer komen op een inkomensdaling van circa 50%. Voor de andere bedrijfstypen circa 20% of minder. Voor de vleeskalverhouders is de daling volledig het gevolg van kortingen.

Het totaal aan premies voor landbouwbedrijven komt op basis van het Informatienet uit op circa 825 mln. euro. Inclusief de vergoedingen buiten het waarnemingsveld van het Informatienet (circa 25 mln.) en vergoedingen voor kleinere gewassen komt het totaal voor Nederland bij benadering goed overeen met het maximum voorgesteld door de EU (861 mln.).

In tweede instantie zijn de directe gevolgen berekend aan de hand van de te verwachten bedrijfsstructuur in 2012, dat wil zeggen voor circa 40.000 in plaats van bijna 60.000 bedrijven zoals in 1999. Door de schaalvergroting van de bedrijven worden de gemiddelde effecten van prijsdalingen, premieverhogingen en kortingen groter. De melkveehouders, vleeskalverhouders en de Veenkoloniale bedrijven ondergaan dan per saldo een (directe) inkomensdaling van respectievelijk meer dan 25.000, ruim 8.000 en bijna 7.000 euro. Deze zijn afgezet tegen een hoger 'referentie-inkomen', namelijk van gemiddeld 38.800 euro per bedrijf per jaar tegen 29.100 in 1996-1999.

Gevolgen voor productie en sector

De dynamische gevolgen op termijn (2012) voor de Nederlandse landbouw zijn berekend met het Dutch Regionalised Agricultural Model (DRAM) van het LEI. Hierbij zijn de voorstellen vergeleken met een referentiescenario op basis van het huidige beleid, inclusief de Agenda 2000 besluiten. Voorts worden ook de ontwikkelingen vergeleken met de situatie in 2002. Voor het berekenen van de gevolgen zijn de veranderingen in de prijzen van producten en van inputs een belangrijk uitgangspunt. Verondersteld is dat de prijs van melk met 27,5% daalt ten opzichte van de referentie en die van graan en maïs met 5% conform de voorstellen. Daartegenover staan hogere prijzen voor rundvee en vleeskalveren

(+5%) en voor de intensieve veehouderij (1%). Dit als gevolg van de ontkoppeling en daling van het aanbod van vleesvee in de EU. Onder meer door deze aannamen zijn de uitkomsten verschillend van de resultaten van de hiervoor genoemde berekeningen op basis van het Informatienet.

De nu gepresenteerde hervormingsvoorstellen van de Europese Commissie leiden in Nederland, vergeleken met de referentie, onder meer tot een sterke daling van de arealen granen (15%) en snijmaïs (9%). Voor zetmeelaardappelen zou de daling van het areaal al bij het huidige beleid (referentie) plaatsvinden door de jaarlijkse toename van de kilogram-opbrengsten per hectare. De 'halve' ontkoppeling voor dit product heeft dus duidelijk tot effect dat de productie in stand blijft, terwijl een volledige ontkoppeling zou leiden tot een aanzienlijke daling.

Tegenover de areaalverminderingen voor genoemde gewassen staat een beperkte uitbreiding van het areaal vrije gewassen, vooral consumptieaardappelen en groentegewassen en overige akkerbouwgewassen, met circa 1 respectievelijk 3%. Het areaal grasland neemt toe met 5%. Voor de veestapel hebben de voorstellen als gevolg een forse daling van het vleesvee, terwijl het aantal vleeskalveren op peil zou kunnen blijven en de melkveestapel vrij licht toeneemt. Dit is vooral het gevolg van de uitbreiding van het melkquotum met in totaal 3,5%.

In vergelijking tot de effecten van Agenda 2000 (referentie) hebben de voorstellen een negatief inkomenseffect, vooral voor de melkveehouderij (ruim 25%). Het inkomen is hier gedefinieerd als saldo van opbrengsten minus variabele kosten. Hierbij wordt dus geen rekening gehouden met vaste kosten zoals bij de berekening van de directe gevolgen. Volgens de gehanteerde rekenmethode kan de prijs van het melkquotum dalen met bijna 60%. Andere veehouderijsectoren, ook in de intensieve veehouderij, zien echter door een herstel van de rundveeprijzen een inkomensverbetering optreden. Voorwaarde hiervoor is wel dat de directe betalingen in de sector blijven. Voor de akkerbouwsector, de groenteteelt en bloembollenteelt hangt het totale effect van ontkoppeling van directe betalingen sterk af van de prijsontwikkeling van 'vrije' producten. Als verder rekening wordt gehouden met een prijsdaling van 'vrije' producten in de akkerbouw en de korting op de directe betalingen, dan daalt het saldo in de akkerbouw en de relevante opengrondsteelten met bijna 5%; voor de akkerbouw met ruim 8%.

Ontkoppeling van directe betalingen gaat volgens DRAM samen met een verschuiving van werkgelegenheid. Beperkte negatieve effecten van ontkoppeling zijn er voor de werkgelegenheid in de verwerkende, met name de vleesverwerkende industrie. Voor de zuivelindustrie leidt de quotumuitbreiding echter tot meer werkgelegenheid.

De modeluitkomsten zijn gebaseerd op evenwichtsprijzen en -hoeveelheden. De jaarlijkse schommelingen rondom deze evenwichten nemen waarschijnlijk toe bij ontkoppeling van de directe betalingen.

De uitkomsten zijn gevoelig voor de uitgangspunten, met name wat betreft de prijzen, onder meer van melk, vlees en graan. Deze kunnen worden beïnvloed door invoer van buiten de EU, met name hogere vleesprijzen in EU kunnen daartoe aanleiding zijn. De feitelijke ontwikkeling van opbrengstprijzen is, bijvoorbeeld voor melk, verder mede afhankelijk van zaken als productinnovatie en efficiency in de productketen. In de berekeningen is nu uitgegaan van de prijzen conform de EU-voorstellen. Verder is in de berekeningen geen rekening gehouden met cross compliance.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en doel

Op 21 januari 2003 heeft de Europese Commissie voorstellen gepresenteerd voor de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Deze voorstellen (COM(2003) 23 final) sluiten aan op de besluiten van de EU met betrekking tot Agenda 2000 in 1999 en op de Duurzaamheid Strategie van de Europese Unie in 2001.

Door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij is aan het LEI gevraagd om de gevolgen van deze voorstellen wat betreft het GLB voor de Nederlandse landbouw te berekenen. De hoofdlijnen van de voorstellen worden afzonderlijk weergegeven (hoofdstuk 2).

De vragen van het Ministerie betreffen onder meer de gevolgen voor het inkomen van agrarische bedrijven, uitgaande van de huidige bedrijfsstructuur en vervolgens bij de te verwachten structuur in de toekomst, namelijk in 2012 wanneer de voorstellen volledig zijn geëffectueerd. Voorts is gevraagd de gevolgen van de voorstellen te bepalen voor de productiestructuur (grondgebruik en omvang van de veestapel) van de landbouw, evenals de consequenties voor het milieu, de werkgelegenheid en de toegevoegde waarde ofwel het inkomen van de landbouwsector aan te geven.

Eerder heeft het LEI berekeningen uitgevoerd wat betreft de Mid Term Review-voorstellen, die in de zomer van 2002 door de Europese Commissie werden gepresenteerd (LEI, 2003), en de besluiten in het kader van Agenda 2000, die in het voorjaar van 1999 te Berlijn zijn genomen door de Europese Regeringsleiders (LEI, 1999).

1.2 Opbouw van het rapport

De hoofdlijnen van de voorstellen van de Europese Commissie worden weergegeven in hoofdstuk 2. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 een beknopte kwalitatieve analyse van de voorstellen gegeven. Hoofdstuk 4 geeft de directe effecten voor de Nederlandse landbouw aan, met name op basis van het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet). Hierin wordt in eerste instantie een berekening gepresenteerd op basis van de actuele bedrijfsstructuur. Vervolgens is in de doorrekening van de voorstellen rekening gehouden met de ontwikkeling van het aantal bedrijven tot 2012. In hoofdstuk 5 zijn met behulp van het Dutch Regionalised Agricultural Model (DRAM) de gevolgen nagegaan voor onder meer het grondgebruik, de omvang van de veestapel, het milieu, de werkgelegenheid en toegevoegde waarde, ook van de toeleverende en verwerkende industrie. In het slothoofdstuk 6 worden nog een aantal aspecten van de voorstellen en de berekeningen discussiegewijs besproken.

2. Voorstellen van de Europese Commissie

Hoofdlijn

De voorstellen van de Europese Commissie behelzen onder meer een verlaging van de prijzen van enkele producten, een verhoging van de betreffende vergoedingen (ook wel directe betalingen, compensaties, premies of toeslagen genoemd) en het introduceren van kortingen op deze rechtstreekse betalingen aan de landbouwers. Deze kortingen dienen mede ter financiering van het Plattelandsbeleid en de herziening van het markt- en prijsbeleid.

Voorts wordt voorgesteld de betalingen te ontkoppelen aan de productie van gewassen en het houden van dieren, waarvoor de vergoeding is verleend; een uitzondering hierop ('halve ontkoppeling') betreft de teelt van zetmeelaardappelen. Het totaal aan directe betalingen wordt per bedrijf samengevoegd in een bedrag (één enkele bedrijfstoeslag). De premies worden verleend onder voorwaarden (cross compliance).

De toeslagrechten kunnen, geheel of gedeeltelijk en met of zonder grond, over worden gedragen aan andere agrariërs. Alleen voor bedrijven met een toeslagrecht van meer dan 10.000 euro per hectare geldt dat niet.

Voorstellen puntsgewijs

Kort weergegeven komen de voorstellen neer op:

Akkerbouw

- verlaging van de interventieprijs van graan met 5% en verhoging van de premie van 63 naar 66 euro per ton;
- omzetting van de steunregelingen voor aardappelzetmeel in een premiebedrag van 110,54 euro per ton, waarvan de helft wordt uitbetaald aan de verwerker en de helft aan de teler. Hierdoor blijft de helft van de premie gekoppeld. Overigens geldt bij het stelsel van kortingen (zie verder) dat het gehele bedrag in acht wordt genomen.

Van minder groot belang voor de Nederlandse akkerbouw zijn de voorgestelde bijdrage van 45 euro per hectare voor de teelt van energiegewassen, de omzetting van de steun voor gedroogde groenvoeders en een aanvullende steun voor eiwitgewassen.

- braaklegging (niet roterend) van 10% van de oppervlakte premiegewassen gaat gelden voor bedrijven met meer dan 20 ha premiegewassen. Uitzonderd van de braaklegverplichting zijn biologische bedrijven.

Melkveehouderij

- Voor melk wordt de quoteringsregeling gehandhaafd tot 2014/15. De omvang van de quota wordt, naast de verhoging met 1,5% volgens de Agenda 2000-besluiten, extra uitgebreid, met 1% in 2007 en in 2008. De totale verhoging in de komende jaren is 3,5%. In de jaren 2004-2008 wordt de prijs van boter met 7% per jaar verlaagd en de prijs van mager melkpoeder met 3,5%. Vanaf 2004 wordt voor deze prijsverlaging van in totaal circa 28% voor melk ontkoppelde steun verleend, in vijf stappen oplopend tot een bedrag van 41,46 euro per 1.000 kg melk (inclusief nationale enveloppe) in 2008.

Een bedrag per bedrijf en ontkoppeling

- De introductie van één enkele bedrijfstoeslag per bedrijf waarin zijn opgenomen de (bestaande en komende) premies voor granen, oliezaden, eiwitgewassen, vlas, zetmeel, gedroogde groenvoeders, vleesvee, schapen en melk. Voor de toeslagrechten per bedrijf wordt bepaald de oppervlakte grond (premiegewassen en voedergewassen) die hieraan heeft bijgedragen.
- De referentieperiode voor de toeslagrechten per bedrijf is 2000, 2001 en 2002. De lidstaten kunnen een nationale reserve vormen om in bijzondere gevallen en om nieuwe boeren premies te kunnen betalen.
- Per lidstaat geldt een plafond voor de referentiebedragen (het totaal van de bedrijfs-toeslagen); voor Nederland is dat in het voorstel bepaald op 861 mln. euro in 2008 en volgende jaren.
- De toeslag per bedrijf is overdraagbaar met of zonder grond, waarbij de koper van de rechten over voldoende grond dient te beschikken. Naast de grond die aan de premieopbouw heeft bijgedragen (zie hiervoor genoemd) kan dit ook gelden voor andere percelen, maar overdracht van toeslagrechten is niet toepasbaar op grond met blijvende teelten, zoals fruitteelt. Voor de overdracht van toeslagrechten van (veehouderij)bedrijven zonder grond, in het algemeen bij bedragen boven 10.000 euro per hectare, gelden beperkingen; de overdracht kan dan alleen bij vererving.

Cross compliance

- Voor de rechtstreekse betalingen gaan voorwaarden gelden. Indien daar niet aan wordt voldaan, zal hierop worden gekort. De betaling kan zelfs volledig worden ingehouden.
- De voorwaarden hebben betrekking op milieu, arbeidsveiligheid, voedselveiligheid, dierenwelzijn en het in goede landbouwconditie houden van land. De voorwaarden betreffen Europese richtlijnen, waarbij wordt uitgegaan van wettelijke eisen aan de landbouwbedrijven (het zou om 40 wetten gaan), goede landbouwpraktijken (in Europees kader) en voorts het handhaven van permanent grasland.
- Voor bedrijven met een bedrag aan rechtstreekse betalingen van meer dan 15.000 euro of een omzet van meer dan 100.000 euro gaat de verplichting gelden deel te nemen aan een Bedrijfsadviseringssysteem. Hiervoor kunnen de lidstaten een rege-

ling treffen om de bedrijven een vergoeding van de kosten te geven, tot 80% van de kosten bij eerste deelname maximaal 1.500 euro, in totaal 10.000 euro per bedrijf.

Plattelandsbeleid

- Verschillende lopende regelingen worden uitgebreid.
- Voor voedselkwaliteit komt er nieuwe 'begeleidende maatregel' om boeren te stimuleren deel te nemen aan programma's voor kwaliteitsverbetering en certificering. Hiervoor geldt als steun maximaal 1.500 euro per jaar, gedurende 5 jaar. Voorts ook om producentengroepen te steunen met kwaliteitsgaranties, aanduiding van streekproducten en biologische producten.
- Voor dierenwelzijn worden nieuwe voorstellen aangekondigd. Lidstaten krijgen de mogelijkheid om aan veehouders tot maximaal 500 euro per vee-eenheid steun te verlenen om kosten en opbrengsterving op te vangen.
- Voor landbouwmilieuprogramma's wordt voorgesteld de Europese steun te verhogen tot 85% (nu 75%) in de Doelstelling 1 gebieden en tot 60% (nu 50%) in de overige gebieden.

Kortingen en modulatie

- Op de rechtstreekse betalingen per bedrijf vanaf 5.000 euro gaan vanaf 2006 kortingen gelden (zogenaamde degressie). De kortingen lopen op tot 12,5% in 2012 voor bedragen tot 50.000 euro en 19% voor bedragen daarboven.
- De gekorte bedragen gaan voor een deel, oplopend tot 6% van de bedragen boven 5.000 euro in 2012, naar de middelen voor Plattelandsbeleid (modulatie). De rest van het geld, dit is 6,5% van de bedragen van 5.000 tot 50.000 en 13% van de bedragen boven 50.000 euro, wordt bestemd voor de hervorming van de marktordeningen, mede in verband met de uitbreiding van de EU.

3. Beschouwing van de voorstellen

De voorstellen van de Europese Commissie, zoals beknopt weergegeven in hoofdstuk 2, hebben velerlei gevolgen. In dit hoofdstuk worden deze gevolgen in kwalitatieve zin besproken. Deze analyse volgt op die in het rapport naar aanleiding van de Mid Term Review-voorstellen (LEI, 2003).

3.1 Bedrijfsontwikkeling

Door de ont koppeling van de premierechten van de feitelijk geteelde gewassen en gehouden dieren, kunnen de ondernemers in feite het bedrijf flexibeler aanpassen, zonder dat het ten koste gaat van de te ontvangen betalingen (premies). Dit betekent bijvoorbeeld dat vleesveehouders de betreffende veestapel kunnen inkrimpen of zelfs het houden van het betreffende vee kunnen beëindigen, terwijl het premieniveau gelijk blijft. Dit biedt de betreffende ondernemers ruimte om het bedrijf beter af te stemmen op marktontwikkelingen.

De premiebedragen zijn bij ont koppeling niet langer een drempel om over te gaan op nieuwe activiteiten (gewassen, diersoorten, verbrede landbouw) binnen het bedrijf. Dit mits voldaan blijft worden aan de voorwaarden wat betreft het bedrijf en het grondgebruik (wettelijke regelingen, goede landbouwpraktijk, permanent grasland). Door de ont koppeling kunnen derhalve verschuivingen in de teelt van gewassen en de veestapel optreden, waarop verder in dit hoofdstuk (3.3) en in hoofdstuk 5 nader wordt ingegaan.

Uitgaande van in de toekomst nominaal gelijk blijvende rechtstreekse betalingen (premiebedragen) zal de reële betekenis ervan in de loop van de jaren door inflatie afnemen. Dit neemt niet weg dat het recht op directe betalingen in de toekomst een belangrijke waarde voor het bedrijf kan vertegenwoordigen. Zo kan de contante waarde van een bedrijfstoeslag van 1.000 euro per jaar bij een reële rente van 4% op 25.000 euro worden berekend. Afhankelijk van onder meer de prijsontwikkeling van de producten kunnen de rechtstreekse betalingen een aanmerkelijk deel van het inkomen uit het bedrijf blijven uitmaken.

3.2 Administratie en uitvoering

In beginsel zou ont koppeling kunnen leiden tot minder administratieve en uitvoeringslasten voor de agrariër, de overheid en de uitvoerende instantie (momenteel in Nederland LASER en Productschappen). Immers de jaarlijkse vaststelling en perceelregistratie van de geteelde oppervlakten van de premiewaardige gewassen (graan en dergelijke) en de periodieke opgaven van de betreffende gehouden dieren (vleesstieren, -kalveren, zoogkoeien en ooiën) kunnen dan (althans in beginsel hiervoor) vervallen.

Door het stellen van voorwaarden aan het bedrijf (cross compliance) voor het verkrijgen van de toeslag komen er nieuwe administratieve en uitvoeringslasten voor in de plaats. Afhankelijk van de uitwerking, kan de controle op de bedrijven mogelijk zelfs tot per saldo (beduidend) meer lasten leiden, afhankelijk van het aantal wettelijke regelingen waarop gecontroleerd wordt. Opmerkelijk is ook dat 'cross compliance' al direct voor alle bedrijven met premies wordt voorgesteld. De vraag hierbij is of certificering in het kader van afspraken binnen de productie- en afzetketens in dat verband de overheid en haar uitvoerende dienst(en) kan ontlasten. Ook het verplichte systeem van bedrijfsadvisering kan tot extra lasten leiden.

Nieuwe lasten op het gebied van administratie, uitvoering en dergelijke dienen zich al aan bij de vaststelling van de premierechten per bedrijf. Uitgaande van de voorgestelde referentie (2000-2002) moet daarbij rekening worden gehouden met bijzondere situaties, zoals door de MKZ-uitbraken in 2001, en veranderingen op de bedrijven door aan- en verkoop van grond, overname van het bedrijf, uitbreidingsinvesteringen en dergelijke. Verwacht mag worden dat er vrij veel procedures met beroep- en bezwaarschriften gaan volgen op de (initiële) toekenning van de premierechten. Bedrijven die (vrij) recentelijk een bedrijf of grond hebben overgenomen moeten mogelijk achteraf nog de premierechten zien te verhalen op de verkoper, die deze in de referentieperiode heeft opgebouwd.

Aansluitend hierop dient een 'nationale reserve' voor de premierechten te worden beheerd. Deze kan worden gevuld door een (nationale) korting toe te passen op alle premies, hetgeen los staat van de (Europese) kortingen op bedragen vanaf 5.000 euro. Belanghebbenden bij de premies zullen uiteenlopende belangen kunnen hebben met betrekking tot de nationale reserve en de omvang van de 'additionele' korting. Terzake kan een discussie ontstaan die vergelijkbaar is met die rond de (extra) korting van melkquota bij de invoering ervan in 1984.

Mogelijk kunnen ook onduidelijkheden en geschillen ontstaan over wie de rechthebbende op de premie is, bijvoorbeeld binnen maatschappen, tussen pachter en verpachter en bij contractproductie tussen de contractpartners. In het bijzonder in de vleeskalverhouderij kan dat specifieke gevolgen hebben.

Vervolgens zal iedere transactie met een overgang van premierechten, die met of zonder grond mogelijk wordt gemaakt, administratief moeten worden vastgelegd. Hierbij is ook een toetsing aan de voorwaarden voor overdracht aan de orde, waaraan de 'nieuwe' premiehouder moet voldoen.

Per saldo zullen de administratieve lasten toenemen vooral in de fase van introductie van de betalingsrechten en de cross compliance-voorwaarden. Vervolgens blijven de transacties van rechten lasten opleveren.

3.3 Productie, milieu en structuur

Grondgebruik

Door de ont koppeling van de premierechten zal, naar verwachting, de omvang (het areaal) van tot dusver premiewaardige gewassen (in Nederland met name granen, snijmaïs) en van zetmeelaardappelen afnemen. De teelt van deze gewassen wordt immers relatief minder in-

teressant nu voor het saldo ervan de premies buiten beschouwing kunnen worden gelaten. De betreffende ondernemers (akkerbouwers, veehouders) kunnen zonder verlies van premierechten geheel of gedeeltelijk overgaan op andere gewassen (De Bont et al., 2003; Smit en Prins, 2003).

De mate waarin deze overgang zal plaats vinden bij de nu gepresenteerde voorstellen komt nader aan de orde in hoofdstuk 5. Voor de teelt van zetmeelaardappelen is de nu voorgestelde gedeeltelijke (halve) ont koppeling van belang; de afname van het areaal zal in elk geval minder rigoureu s zijn dan bij de Mid Term Review-voorstellen van juli 2002 met een volledige ont koppeling van toeslagrechten. Mogelijk zal nu de oppervlakte slechts dalen in samenhang met de trendmatige opbrengstijging.

Veehouderij

De ont koppeling zal waarschijnlijk ook leiden tot een daling van de veestapel wat betreft de tot dusver premiewaardige dieren (vleesstieren, zoogkoeien, ooien en vleeskalveren). Zie hiervoor ook hoofdstuk 5.

Wanneer de vraag naar nuchtere kalveren (nuka's) voor de productie van vleestieren en - kalveren afneemt, kan de prijs van nuka's dalen. Overigens is ook de prijsontwikkeling van rundvlees (slachtvee) van belang hiervoor; mogelijk kan deze zich gunstig ontwikkelen bij een daling van het aanbod.

Voor de melkveehouderij zal de verdere uitbreiding van de quota tot gevolg hebben dat het aantal melkkoeien minder sterk afneemt dan met de trend van 1,5 tot 2% per jaar als gevolg van de toename van de melkproductie per koe.

Milieu

De voorstellen hebben voor het milieu verschillende effecten. Positief in dit opzicht is de vermindering van de (vlees)veestapel, waardoor de omvang van de mestproductie (mineralen en ammoniak) zal afnemen. Hierdoor kan de melkveehouderij gemakkelijker extensiveren. Dit mede omdat de oppervlakte voederareaal, met name grasland, per saldo toeneemt. Mogelijk schept deze ontwikkeling in de rundveehouderij wat meer ruimte voor de intensieve veehouderij, zie hoofdstuk 5. Hierdoor zou er per saldo wellicht, althans in Nederland, geen verbetering van de situatie op het gebied van mest en ammoniak optreden.

De overgang van akkerbouwgewassen, zoals zetmeelaardappelen en granen, naar 'vrije' gewassen, zoals consumptieaardappelen, groenten, bloembollen, kan een verdeeld effect hebben op het milieu. Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen per hectare is bij een aantal vrije teelten relatief hoog (Brouwer et al., 2002).

Van belang voor het milieu en andere maatschappelijke aspecten is de uitwerking en toepassing in de praktijk van de 'cross compliance'-voorwaarden. De voorstellen betreffen in feite de naleving van al bestaande wettelijke regelingen en 'Goede Landbouw Praktijk'. De toepassing van dit beginsel tot dusver in Nederland voor de teelt van snijmaïs en zetmeelaardappelen had betrekking op verdergaande eisen.

Prijsvorming producten

In Europees verband kunnen vergelijkbare veranderingen in het grondgebruik optreden als hiervoor is aangeduid. Deze opvatting wordt ondersteund door verschillende studies die in opdracht van de Europese Commissie zijn uitgebracht naar aanleiding van de Mid Term Review voorstellen.

Met name een daling van het graanareaal, en ook van oliezaden, in de EU zal een vergroting van de oppervlakte 'vrije gewassen' (groenten, aardappelen en dergelijke) tot gevolg hebben. Hierdoor kan de prijs van deze producten gemiddeld op een lager niveau uitkomen en kunnen door cyclische bewegingen in areaal- en productieomvang de prijsfluctuaties toenemen. De prijs van vrije gewassen kan worden gespiegeld aan het saldo van graan; bij ont koppeling komt deze zonder de premie op een aanzienlijk lager niveau. De mate waarin van een overgang van de teelt van graan en dergelijke naar vrije gewassen sprake zal zijn op Nederlandse en op Europese schaal en de gevolgen ervan voor de prijzen van producten en de inkomens zijn zonder nader onderzoek moeilijk in te schatten.

Wanneer de ont koppeling leidt tot een daling van het rundvlees aanbod in de EU, kan in beginsel enig herstel van de rundvlees prijs het gevolg zijn. Rundvlees heeft evenwel te maken met een toenemende concurrentie van (goedkoper) varkens- en pluimveevlees, hetgeen het prijsherstel zal beperken. De voorgestelde graanprijsdaling verlaagt bovendien de kosten van de varkens- en pluimveehouderij.

Bedrijfsstructuur

Het voorstel tot korting van rechtstreekse betalingen vanaf 5.000 euro kan in beginsel stimuleren dat bedrijven (administratief) worden gesplitst. De voordelen hiervan zijn overigens betrekkelijk gering; in de meeste gevallen uiteindelijk 12,5% van 5.000 euro, per jaar, dus per jaar 625 euro. De contante waarde ervan kan, bij een reële rente van 4%, ruim 15.000 euro zijn. Deze voordelen zullen worden afgewogen tegen de kosten en andere gevolgen (administratief, fiscaal en dergelijke) die een bedrijfssplitsing met zich brengt.

De (in de tijd oplopende) kortingen kunnen overigens ook wel tot gevolg hebben dat de betreffende bedrijven boven de drempel van 5.000 euro een deel van de toeslagrechten verkopen aan agrariërs die wat dat betreft en ook wat betreft de beschikbare grond nog ruimte hebben. Bovendien kunnen verschillen in het marginale tarief voor de inkomstenbelasting dergelijke transacties bevorderen. Voor de feitelijke bedrijfsstructuur hoeft dit geen directe gevolgen te hebben, zij het dat ook 'kleinere premiehouders', bijvoorbeeld rustende agrariërs, grondgebruiker moeten blijven.

De door het voorstel te verwachten prijsdalingen voor de (meeste) producten en de toename aan eisen op het gebied van milieu, welzijn dieren en dergelijke aan de bedrijven zullen veeleer de heersende schaalvergroting stimuleren. Door de voorstellen zal de druk op de inkomensvorming toenemen en er zal naar verwachting op meer bedrijven de productie (feitelijk) worden beëindigd; mogelijk blijven de betreffende agrariërs nog wel grondgebruiker en premiehouder. Een en ander kan een verdere tweedeling in de landbouw stimuleren: actieve marktgerichte bedrijven naast passieve veelal rustende landbouwers met een inkomen grotendeels op basis van verworven premie en quotarechten.

Maatschappelijk gezien, vergelijk de discussie over het structureel verhuren (lease) van melkquota, is het de vraag of dit lang houdbaar is. Het is de vraag of de premies bedoeld zijn voor personen met een beperkte productie (in feite een rustend landbouwbedrijf). Mogelijk kan dit, bij aanvaarding van de huidige voorstellen, over enkele jaren aanleiding zijn voor verdere hervormingsvoorstellen.

Het stellen van voorwaarden voor de premierechten kan een verdergaande ontmening en specialisatie van bedrijven tot gevolg hebben. Kleinere takken worden eerder afgestoten wanneer aanpassingsinvesteringen moeten worden gedaan om aan de premievoorwaarden te voldoen.

3.4 Budgettaire gevolgen

Voor het budget van de EU leveren de voorstellen eerder een verschuiving (van eerste naar tweede pijler) dan een besparing op. De lagere prijzen voor melk, waarbij de voorstellen nu duidelijk verder gaan dan was besloten in Agenda 2000 (-28 tegen -15%) en de nu voorgestelde extra graanprijsdaling van 5%, gaan immers gepaard met hogere directe betalingen en derhalve hogere EU-uitgaven. De stijging van de betreffende uitgaven zal naar verwachting, op basis van de ervaringen met het graanbeleid sinds de hervorming van het GLB in 1992, groter zijn dan de besparing op het 'klassieke' marktbeleid van de EU (interventieaankopen en exportrestituties). Voor graan bestaan er overigens twijfels over de noodzaak van de extra prijsverlaging gezien het al bereikte Europese prijsniveau vergeleken met de wereldmarkt. De extra prijsverlaging zou dan geen of slechts marginale besparingen op de Europese marktuutgaven opleveren.

Voor Nederland kan het budgettair bovendien nadelig zijn dat een deel van de kortingen op de directe betalingen niet terug komt in de financiering van plattelandsbeleid. Dit is afhankelijk van de wijze van toepassing van de door de Europese Commissie voorgestelde criteria:

- het landbouwareaal;
- de werkgelegenheid in de landbouw;
- het bruto binnenlands product (BBP) per inwoner in koopkracht.

Nederland ontvangt tot dusver (voor de periode 2000-2006) aanzienlijk minder uit het plattelandsbeleid dan uit markt- en prijsbeleid; namelijk 1,3 ten opzichte van 3,7% (Silvis en Van Bruchem, 2002, tabel 3.2, blz. 40). Momenteel is het aandeel van Nederland bij de directe betalingen nog minder dan 2%, maar met de al in Agenda 2000 voorziene veranderingen en de nu gepresenteerde voorstellen voor melk trekt dat bij tot circa 2,5% in 2012 (werkdokument EC, 2003). Het aandeel van Nederland in de kortingen is dan enigszins lager (2,4%).

4. Directe gevolgen voor het inkomen van de Nederlandse landbouw

4.1 Uitgangspunten en werkwijze

Een van de vragen van het Ministerie van LNV betreft de directe gevolgen van de voorstellen voor het inkomen van de Nederlandse landbouw. Voor de berekeningen die nu zijn uitgevoerd door het LEI is er van uitgegaan dat de besluiten van Agenda 2000 zijn doorgevoerd in de opbrengsten, kosten en inkomens van de bedrijven in het jaar 2002. Dit heeft dus met name betrekking op de verlaging van de prijzen van graan (met 15%) en rundvlees (met 20%), waarvoor hogere directe compensaties per hectare en per dier zijn gaan gelden. Omdat voor melk in 2002 nog geen beleidsveranderingen waren doorgevoerd, wordt het geheel van voorgestelde wijzigingen in prijzen, compensaties (rechtstreekse betalingen) en quota in de berekening meegenomen.

In de nu gemaakte berekeningen is dus vooral rekening gehouden met de voorstellen, die thans - zie hoofdstuk 2 - zijn gepresenteerd. Dit betekent dat geen rekening is gehouden met aanpassingen in de bedrijven, die in de periode tot 2012 kunnen plaatsvinden mede in reactie op de veranderingen in het EU-beleid. Ook is geen rekening gehouden met andere prijswijzigingen voor producten en productiemiddelen. Dit in tegenstelling tot de berekeningen in hoofdstuk 5 van dit rapport.

Werkwijze en beschouwing van onzekerheden

De berekeningen zijn in eerste instantie gebaseerd op de actuele bedrijfsstructuur, wat betreft het aantal bedrijven en per bedrijf het melkquotum, het aantal dieren en het bouwplan. Hierbij is uitgegaan van de representatie van bedrijven in het Informatienet in 1999/00. Vervolgens zijn hier een aantal aanpassingen in doorgevoerd. Deze hebben betrekking op de omvang van het quotum melk per bedrijf teneinde deze in nationaal verband te laten overeenkomen met het totale Nederlandse melkquotum, het aantal dieren, met name omdat het aantal stieren in de periode 1999-2002 is afgenomen en voorts, vanwege de veranderingen in genoemde periode van de oppervlakte zetmeelaardappelen en andere gewassen (maïs en graan), in het bouwplan van de bedrijven. Een en ander is verwerkt in de tabellen in bijlage 1.

In tweede instantie is voorts de te verwachten ontwikkeling van het aantal bedrijven tot 2012 in beschouwing genomen. De daling per bedrijfstype en daarbinnen per grootteklasse is gebaseerd op een eerdere studie (De Bont en Langelaan, 1999). Het is een extrapolatie van de ontwikkelingen in de jaren negentig met een inschatting van de mogelijke ontwikkelingen bij het toen te voorziene beleid voor het lopende decennium. Op basis hiervan zijn de tabellen in bijlage 2 tot stand gekomen.

De gevolgde werkwijze met diverse correcties en aannamen voor de extrapolatie naar 2012 houdt in dat de gepresenteerde resultaten omgeven zijn met enige onzekerheden. De resultaten moeten dan ook met enige terughoudendheid wat betreft de exactheid in be-

schouwing worden genomen. Dit geldt vanwege de bewerkingen in sterkere mate voor de gegevens in de tabel in bijlage 2 met betrekking tot de mogelijke bedrijfsstructuur in 2012.

Dit neemt niet weg dat de resultaten in redelijke zin goed aangeven wat de directe consequenties voor het inkomen op bedrijfsniveau en dergelijke kunnen zijn. Hierbij moet uiteraard ook in beschouwing worden genomen dat de feitelijke uitkomsten in de praktijk in de komende jaren sterk onder invloed zullen staan van verschillende ontwikkelingen, zoals die van prijzen van producten, van kosten (inflatie en dergelijke), fysieke opbrengsten als gevolg van productieomstandigheden, technologische ontwikkelingen enzovoort. Deze zijn hier niet meegenomen. Voorts moet er mee worden rekening gehouden dat de spreiding van inkomens en bedrijfsresultaten ook binnen een bedrijfstype en bij een vergelijkbare bedrijfsomvang groot is. De berekende resultaten hebben betrekking op gemiddelden per bedrijf, waarvan in de praktijk dus sterke afwijkingen kunnen voorkomen.

Vragen

De gemaakte berekeningen hebben conform de vragen van het Ministerie betrekking op:

- het inkomenseffect per bedrijfstype van de voorgestelde prijsdalingen en verhogingen van premiebedragen voor de eindsituatie in 2012. Bij de akkerbouw wordt het ook afzonderlijk voor de Veenkoloniale bedrijven, bedrijven met zetmeelaardappelen aangegeven. Het gaat om berekeningen op basis van het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet) met bedrijven van 16 tot 800 nge;
- het totale bedrag aan directe betalingen (premies) per bedrijf per bedrijfstype;
- idem in vergelijking met het gemiddelde inkomen (in percentage van het inkomen);
- het inkomenseffect van de kortingen op de premies boven de 5.000 euro respectievelijk 50.000 euro in de eindsituatie van 2012 per type van bedrijf. De kortingspercentages lopen op tot 12,5 respectievelijk 19% boven genoemde bedragen;
- het totale bedrag aan kortingen voor de Nederlandse landbouw in 2012;
- het aantal bedrijven, dat met kortingen te maken heeft, in totaal en per bedrijfstype.

De uitgangspunten en veronderstellingen bij de berekening van de directe gevolgen voor het inkomen worden uiteengezet in bijlage 7.

4.2 Resultaten

4.2.1 Uitgaande van bestaande bedrijfsstructuur

Effect van prijsdalingen

Door de voorgestelde prijsdalingen van melk, graan en daaraan gekoppeld zetmeelaardappelen dalen de opbrengsten per gemiddeld landbouwbedrijf met gemiddeld ruim 15.000 euro in de 'eindsituatie' in 2012 ten opzichte van het actuele inkomen (tabel 4.1 en bijlage

1). Voor de melk is hierin verdisconteerd het (positieve) effect van de quotumuitbreiding met in totaal 3,5%. Hierdoor neemt ook de post omzet en aanwas van vee toe.

De opbrengstdaling voor melkveebedrijven is gemiddeld voor een bedrijf met een quotum van bijna 400 ton melk in absolute zin veruit het grootst, namelijk bijna 30.000 euro. Overigens hebben gecombineerde bedrijven met melkvee te maken met een opbrengstendaling van gemiddeld ruim 9.000 euro.

Voor de akkerbouwbedrijven is de gemiddelde opbrengstendaling in vergelijking daarmee vrij bescheiden, namelijk circa 3.000 euro per bedrijf. Binnen de akkerbouw ligt het accent op de Veenkoloniale bedrijven met een opbrengstendaling van bijna 11.000 euro; deze wordt vooral veroorzaakt door de prijsdaling voor zetmeel (voor een belangrijk deel uitwisseling naar premiebetaling).

Tabel 4.1 Directe inkomenseffecten (eindsituatie 2012) van de hervorming van het GLB voor enkele bedrijfstypen, per bedrijf (in 1.000 euro)

Bedrijfsgegevens	Akkerbouw Veenkoloniaal	Melkvee	Vleeskalveren	Totaal landbouw
Gezinsinkomen per bedrijf a)	31,3	31,0	30,0	29,1
Effect prijsdaling en quotumstijging (-)	10,7	29,3	0,0	15,6
Effect premietoename (+)	8,9	16,0	0,0	8,7
Kortingen op premies (-)	2,5	1,9	5,3	1,3
Totaal effect op inkomen (-)	4,3	15,2	5,3	8,3
Idem in percentage inkomen (-) (in %)	13,8	49,0	17,7	28,4
Aandeel premies in inkomen 2002 (in %) b)	48,1	63,5	140,9	47,9

a) Gemiddelde 1995-1999, gecorrigeerd voor effecten Agenda 2000; b) Bij een daling van het inkomen neemt dit aandeel toe; inclusief Agenda 2000 premies.

Bron: LEI, berekeningen op basis van Informatienet en CBS-Landbouwtelling (zie voorts bijlage 1).

Premies

Tegenover de voorgestelde prijsdalingen staat voor het gemiddelde bedrijf een (bruto) toename van de premies met ruim 8.000 euro tot een bedrag van bijna 14.000 euro. De toename is vooral aanzienlijk voor de melkveebedrijven, met gemiddeld 16.000 euro. Daarnaast nemen de bedragen ook voor de Veenkoloniale akkerbouwbedrijven substantieel toe, met bijna 9.000 euro.

Het totaal aan directe betalingen voor de Nederlandse landbouw komt op een bedrag van circa 825 mln. euro. Dit is wat lager dan het bedrag dat de Commissie als plafond voor Nederland voorstelt (861 mln. euro, bijlage VIII van de EC-voorstellen).

Hierbij geldt overigens dat het hier berekende bedrag enige onderschatting kan inhouden omdat geen rekening is gehouden met bedrijven beneden de 16 nge en dus ook niet met premiegerechtigden, bijvoorbeeld schapenhouders buiten de Landbouwtelling (<3 nge). Ook bedrijven boven 800 nge vallen buiten de LEI waarneming.

De premiebedragen op bedrijven kleiner dan 16 nge en boven de 800 nge komen uit op ongeveer 20 mln. euro (tabel Bijlage 4). Daarnaast zijn niet meegenomen directe beta-

lingen voor gedroogde groenvoeders, zaaizaden en dergelijke. In de (beide) bedragen is niet opgenomen het bedrag voor de verwerker van zetmeelaardappelen (50% van ruim 100 euro per ton).

Premies en inkomen

De brutobedragen aan premies in de eindsituatie betekenen voor enkele bedrijfstypen dat het inkomen (uit het bedrijf) sterk afhankelijk hiervan wordt. Dit geldt in de sterkste mate voor de vleeskalverbedrijven en de overige graasdierbedrijven, de laatste zijn bedrijven met vooral vleesvee en schapen. De premiebedragen zijn hier zelfs hoger dan het inkomen. Hierin brengen de voorstellen in feite geen verandering. Voor de vleeskalverbedrijven is er hier overigens van uitgegaan dat de premie wordt betaald aan de veehouder. In de praktijk met loonmestcontracten kan de werkelijke situatie daarvan afwijken.

Voor de melkveehouderij gaan de directe premiebedragen bijna twee derde van het (oorspronkelijke) inkomen vertegenwoordigen en worden zelfs hoger dan het inkomen in de 'nieuwe' situatie, dat de helft lager is dan het inkomen in de uitgangssituatie. Voor de Veenkoloniale bedrijven gaan de premies ruim 50% van het inkomen in de nieuwe situatie uitmaken. Voor de vleeskalverhouders overstijgen de premies zelfs het huidige inkomen, dat door de kortingen duidelijk, met bijna 20%, lager zal worden.

Voor de Nederlandse landbouw (exclusief tuinbouw) komen de (bruto) premiebedragen neer op gemiddeld bijna 50% van het oorspronkelijke inkomen en circa 65% van het 'nieuwe' inkomen, dat bijna 30% lager zal zijn.

Kortingen

Voor de vleeskalverhouders, melkveehouderij (95% van de bedrijven) en de Veenkoloniale akkerbouw (ruim 80%) krijgt bij de huidige bedrijfsstructuur te maken met kortingen, omdat de brutopremiebedragen op meer dan 5.000 euro uitkomen (Bijlage Tabel 1, vervolg). Bij de (gespecialiseerde) vleeskalverhouders geldt dat bij een premie van 50 euro per vleeskalf voor alle bedrijven. Bij de overige akkerbouwbedrijven, de graasdier- en gecombineerde bedrijven krijgt nog meer dan de helft van de bedrijven te maken met korting. Van alle bedrijven wordt ongeveer 70% met een korting geconfronteerd.

De gemiddelde korting komt op ongeveer 1.300 euro per bedrijf; voor alle bedrijven in Nederland gaat het dan om een totaal bedrag van circa 80 mln. euro, dus ongeveer 9% van het brutopremiebedrag.

Met de grootste korting (ruim 5.000 euro) zouden de vleeskalverhouders worden geconfronteerd. Duidelijk meer dan gemiddeld is ook de korting per melkveebedrijf (bijna 2.000 euro) en per Veenkoloniaal akkerbouwbedrijf (circa 2.500 euro).

Kortingen van meer dan 2.000 euro komen voor op 40% van de melkveebedrijven en op ruim 40% van de Veenkoloniale akkerbouwbedrijven. Op de andere bedrijfstypen gaat het om kleinere percentages, uitgezonderd bij de vleeskalverhouders (bijna 60%).

Met de hoogste korting (19%) voor bedragen boven 50.000 euro wordt in de Nederlandse landbouw ongeveer 2% van de bedrijven geconfronteerd. Het aantal bedrijven met meer dan 10.000 euro korting is minder dan 1%; deze komen vooral voor in melkveehouderij en de Veenkoloniale akkerbouw en daarnaast in de vleeskalverhouderij.

Totaal effect per bedrijf

De voorstellen hebben per saldo vooral voor de melkveehouderij een fors inkomens effect. Ten opzichte van het inkomen in 2002 komt het neer op een daling met bijna 50%. De prijsdalingen alleen zouden het inkomen van de melkveehouderij volledig wegnemen. Door de premies, na kortingen, wordt dit verlies met ongeveer de helft gecompenseerd.

Voor de gehele landbouw is het inkomenseffect per saldo bijna 30%. Voor de vleeskalver- en overige graasdierbedrijven ligt het lager, op bijna 20%. Voor de laatstgenoemde bedrijven hebben alleen de korting dat effect. Voor de Veenkoloniale bedrijven blijft de inkomensdaling beperkt tot per saldo 14%.

Hierbij zij wel opgemerkt dat uitgegaan is van ongewijzigde opbrengstprijzen en dergelijke van andere producten. Verschuivingen in bijvoorbeeld de akkerbouw kunnen mogelijk tot lagere prijzen van onder meer consumptieaardappelen en groenten leiden. Overigens is ook geen rekening gehouden met lagere kosten voor de vleeskalverhouders van melkpoeders als gevolg van de zuivelprijsverlagingen en van mogelijke lagere prijzen van nuchtere kalveren.

Ook is geen rekening gehouden met indirecte effecten van de ontkoppeling. Mogelijk kan de productie efficiënter, meer marktgeoriënteerd worden doordat de premiebetalingen (grotendeels) ontkoppeld worden van de betreffende gewassen en diersoorten.

Premies en grond

Door de verhogingen van de premies voor graan en de introductie van nieuwe premies voor melk en aardappelzetmeel komt het totaal aan premies na korting op circa 800 mln. euro in 2012. Omgerekend per hectare gaat het om gemiddeld ruim 400 euro. Relatief veel bedrijven (34%) hebben dan per hectare een premiebedrag van 500 tot 1.000 euro. Deze zijn vooral in de melkveehouderij te vinden. Bedragen boven de 1.000 euro per hectare zijn er vooral in de vleeskalverhouderij. Hier hebben ook vrij veel bedrijven te maken hebben met premies boven de 10.000 euro per hectare, hetgeen gevolgen heeft voor de overdraagbaarheid. In de akkerbouw liggen de bedragen, afhankelijk van het bouwplan, vooral tussen de 100 en 250 euro per hectare. Voor de Veenkoloniale bedrijven heeft nog 20% een bedrag tussen de 250 en 500 euro per hectare.

Nu de Commissievoorstellen ook mogelijkheden geven om betalingsrechten zonder grond over te dragen is het moeilijk om aan te geven wat de invloed van de voorstellen op de grondmarkt (en de pacht van grond) zal zijn.

Door een lager inkomensniveau in de landbouw (hiervoor berekend op bijna 30%) zouden de prijzen van grond onder druk kunnen komen. Hetzelfde kan gelden voor de prijzen van melkquota als gevolg van de lagere melkprijzen, onvolledige vergoeding, kortingen en ontkoppeling (zie ook hoofdstuk 5.4).

Omdat betalingsrechten ook zonder grond kunnen worden vervreemd, ontstaat hiervoor een afzonderlijke markt. Deze kan enigszins vergelijkbaar worden met die van melkquota. Een wezenlijk onderscheid is echter dat melkquota nodig zijn om de melkproductie te kunnen uitbreiden en dat betalingsrechten dat niet zijn. In die zin kan de behoefte er aan voor bedrijfsontwikkeling gering zijn. Het betalingsrecht kan ook worden gezien als

een bron voor financiering, hoewel het geen feitelijk, onroerend onderpand is. Bedrijven met een investerings- en financieringsbehoefte kunnen hiervan mogelijk gebruik maken.

In fiscaal opzicht en voor de bedrijfsovername kan het betalingsrecht dat een waarde vertegenwoordigt (zie 3.1) mogelijk vergelijkbare gevolgen hebben als het melkquotum. Hierbij valt te denken aan de vermogensrendementsheffing, schenkings- en successierechten en de toepassing van de landbouwvrijstelling.

4.2.2 Uitgaande van bedrijfsstructuur in 2012

Op verzoek van het Ministerie zijn de directe gevolgen van de voorstellen vervolgens ook doorgerekend voor de in 2012 te verwachten structuur van de landbouw.

Werkwijze en uitgangspunten

Tabel Bijlage 3 geeft een inzicht in de veranderingen in het aantal bedrijven per bedrijfstype en per grootteklasse dat wordt verwacht tussen 2002 en 2012. De inschatting is gebaseerd op De Bont en Langelaan (1999). De inschatting is gemaakt op basis van de drijvende krachten voor de ontwikkeling van de land- en tuinbouw destijds, waaronder Agenda 2000, verdere handelsliberalisatie in het kader van de WTO, de generatiewisseling en een gemiddeld opvolgingspercentage van circa 40, toenemende eisen aan het productieproces (milieu, gezondheid van producten, welzijn dieren en dergelijke), afname van de oppervlakte agrarische grond door onder meer de Ecologische hoofdstructuur (EHS) en technologische veranderingen in en rond de agrarische bedrijven, waaronder informatietechnologie. De nu gepresenteerde GLB hervormingsvoorstellen zullen de ontwikkeling van de bedrijfsstructuur waarschijnlijk nog versnellen.

De afname van het aantal bedrijven, waarvan nu is uitgegaan, is gemiddeld ruim 3% per jaar. Per bedrijfstype is de afname het hoogst bij de melkveebedrijven, 4% en het geringst bij de overige graasdierbedrijven, 1%. Dit laatste is vooral het gevolg van de instroming van bedrijven die de melkproductie hebben beëindigd (Agri-monitor, februari 2003). De vermindering van het aantal bedrijven doet zich het sterkst voor bij de kleinere bedrijven, gemiddeld met ruim 6% per jaar in de klassen van 16 tot 36 nge en van 36 tot 72 nge. Alleen bij de grotere bedrijven, vanaf ruim 140 nge, doet zich in alle bedrijfstypen een toename van het aantal voor. Per saldo neemt het aantal landbouwbedrijven in de periode 2002-2012 af met bijna 30%, van circa 55.000 tot ongeveer bijna 40.000 in 2012.

Het referentie-inkomen, gebaseerd op de resultaten van het Informatienet, is gemiddeld ruim 38.000 euro voor de bedrijven die gemiddeld ongeveer de helft groter zijn dan in de situatie van 1999. Voor de melkveebedrijven is het referentie-inkomen 40.200 euro, in plaats van 31.000 in de uitgangssituatie (zie tabel Bijlage 2 en 1).

Resultaten

Vergeleken met de uitkomsten van de berekening met de structuur van 2002, hebben de bedrijven in 2012 met de dan te verwachten structuur te maken met gemiddeld duidelijk grotere (directe) effecten.

Puntsgewijs zijn de veranderingen:

- effecten van prijsverlaging; deze effecten zijn in bedragen per bedrijf ook groter dan bij de bedrijfssituatie van 1999. Gemiddeld is dan het effect ruim 23.000 euro ten opzichte van ruim 15.000 euro;
- rechtstreekse betalingen; deze zijn evenzeer hoger per bedrijf. Het totaal per bedrijf komt gemiddeld op ruim 19.000 in plaats van bijna 14.000 euro;
- kortingen; deze nemen per bedrijf ook toe in verband met de gemiddeld grotere bedrijven; meer bedrijven hebben immers betalingen boven de 5.000 euro. De gemiddelde korting stijgt van circa 1.300 naar ruim 2.000 euro. Het aandeel van bedrijven met een korting van meer dan 2.000 euro neemt toe van circa 25% naar circa 40%;
- het totale inkomenseffect wordt per bedrijf gemiddeld ruim 12.000 euro in plaats van ruim 8.000 euro en komt daarmee op ruim 30% van het inkomen in de uitgangssituatie.

5. Dynamische gevolgen van de voorstellen

5.1 Inleiding

De hervormingsvoorstellen hebben belangrijke gevolgen voor de Nederlandse landbouw, zowel op bedrijfsniveau als op sectorniveau. Eerdere studies naar aanleiding van de Mid Term Review wijzen daarop (De Bont, e.a., 2003; Smit en Prins, 2003). Onder de veronderstelling dat prijs- en productieveranderingen in de primaire sector doorwerken in de rest van de keten, zijn ook daar veranderingen in werkgelegenheid en inkomen te verwachten.

Dit hoofdstuk richt zich met name op de volgende vragen van het Ministerie van LNV aan het LEI:

- Wat zijn de indirecte effecten van hervormingsvoorstellen voor de Nederlandse landbouwsector (verdringing van vrije producten, krimp van bepaalde producties, enzovoort)?
- Wat zijn mogelijke effecten voor de toeleverende en verwerkende industrie (werkgelegenheid, toegevoegde waarde)?
- Wat zijn de effecten op de grondprijs en de prijs van melkquotum?
- Wat zijn de effecten op het milieu: waar is extensivering te verwachten en waar intensivering?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden worden alle bedrijven in de landbouwsector in de analyse meegenomen. Daarnaast is het van belang dat het onderzoek rekening houdt met de prijseffecten van veranderingen in het totale aanbod. Dit geldt met name voor 'vrije' producten als groenten en consumptie- en pootaardappelen.

Bovenstaande vragen zijn niet eenvoudig kwantitatief te beantwoorden zonder gebruik te maken van modellen. Het nadeel van een model is dat een model altijd gebaseerd is op een vereenvoudiging van de werkelijkheid. Bij de beoordeling van de uitkomsten dient hier rekening mee gehouden te worden.

In paragraaf 5.2 wordt de gebruikte methode en het model kort toegelicht. De toelichting op methode en model gaat verder in de bijlage (bijlage 6). In paragraaf 5.3 worden de doorgerkende scenario's besproken, daarbij gaat het om een referentiescenario en een GLB-hervormingsscenario. De voorstellen hebben een tijdshorizon tot 2012, dan zijn alle nu voorgestelde GLB hervormingen doorgevoerd. Om de effecten van de hervormingen van het GLB te scheiden van autonome ontwikkelingen tot 2012 wordt eerst een referentiescenario doorgerkend tot 2012. Vervolgens worden de voorgestelde hervormingen van het GLB afgezet tegen het referentiescenario. Gezien de lange tijdshorizon is het referentiescenario van groot belang bij het bepalen van de effecten van het GLB-hervormingsscenario, dat immers tegen het referentiescenario wordt afgezet. Met behulp van gevoeligheidsanalyse wordt gekeken wat het effect is van andere uitgangspunten op de uitkomsten van de scenario's. Met name wordt gekeken naar effecten van alternatieve prijsontwikkelingen.

5.2 Methode

Met behulp van het Dutch Regionalised Agricultural Model (DRAM) is geprobeerd kwantitatief inzicht te krijgen in de mogelijke gevolgen van de GLB-hervormingsvoorstellen voor de Nederlandse landbouw. DRAM is een geregionaliseerd, milieu, technisch-economisch, partieel evenwichts, mathematisch programmeringsmodel van de primaire Nederlandse landbouwsector. Het model richt zich met name op een beschrijving van de interacties tussen landbouwactiviteiten via prijzen en markten van inputs en outputs. Daarbij gaat het met name om de volgende markten: grond, quota (melk, bieten en fabrieksaardappelen), dierlijke mest, jongvee, ruwvoer, groenten en aardappelen. In het model zal een toename van het aanbod van bijvoorbeeld consumptieaardappelen leiden tot een daling van de prijs van consumptieaardappelen. Of, bij een toename van het aanbod van dierlijke mest zal de producentenprijs verder afnemen. De totale beschikbaarheid van inputs als grond en quota zijn gegeven op regionaal (grond en bietenquota) of nationaal niveau (melk en fabrieksaardappelen). In het mathematisch programmeringsmodel zijn de (schaduw)prijzen van deze vaste inputs een functie van marginale opbrengsten en marginale kosten. De schaduwprijzen geven aan hoeveel het inkomen in de landbouwsector toeneemt als de vaste input met een kleine hoeveelheid toeneemt. De verdeling van de beschikbare hoeveelheid grond (allocatie) over de gewassen in het model, gebeurt op basis van maximalisatie van het totale landbouwincome. Op basis van veronderstellingen omtrent winstmaximalisatie zou heel Nederland volgezet worden met gewassen met een hoog saldo (aardappelen, groente, bloembollen). Dit wordt in het model op de volgende manieren tegengegaan:

- dalende vraagvergelijking voor met name de hoog salderende gewassen: als het aanbod toeneemt, kan het alleen worden afgezet tegen lagere prijzen bepaald door de dalende vraagvergelijking;
- stijgende marginale kostenfuncties voor alle activiteiten. De marginale kosten zijn een functie van aanbod: als het aanbod van een activiteit toeneemt, dan nemen de marginale kosten lineair toe. De achterliggende gedachte is een constante techniek en een optimale allocatie van de productie in de uitgangssituatie. Bijvoorbeeld, als er meer grond wordt gebruikt voor groenten, dan is de volgende hectare grond die in gebruik wordt genomen minder geschikt dan de vorige. Om hetzelfde opbrengstniveau te kunnen realiseren (opbrengsten per hectare zijn constant in DRAM) moeten dan hogere kosten worden gemaakt.

Andere belangrijke restricties in DRAM zijn:

- Quota voor melk, suikerbieten en fabrieksaardappelen;
- Bemestingsbalansen, ruwvoerbalansen en jongveebalansen;
- Minas en MAO.

Met behulp van de techniek van Positive Mathematical Programming (PMP) (Hoswitt, 1995), worden parameters van de hierboven beschreven marginale kostenfuncties zodanig gekozen, dat DRAM de uitgangssituatie exact kan reproduceren. Doordat verschuivingen plaatsvinden langs de (stijgende) marginale kostenfuncties, worden al te grote en onrealistische schokken in het aanbod voorkomen.

5.3 Scenario's

5.3.1 Inleiding

De voorstellen om het GLB te hervormen, hebben een tijdshorizon tot 2012. Dat wil zeggen dat in 2012 de hervormingen volledig zijn doorgevoerd en dat vanaf die tijd de mogelijke effecten op productie en inkomen zichtbaar worden. De effecten van de hervormingen van het GLB moeten worden onderscheiden van autonome ontwikkelingen tot 2012. Het referentiescenario tot 2012 geeft een mogelijke situatie van de Nederlandse landbouwsector in 2012, rekening houdend met autonome ontwikkelingen in exogene modelvariabelen als prijzen van inputs en outputs, vraag naar 'vrije' producten zoals aardappelen en groenten, ontwikkeling productiviteit en landbouw- en milieubeleid.

De autonome ontwikkeling van de exogenen in het model is van zeer grote invloed op het effect van de voorstellen van de EC omtrent hervormingen van het GLB op de Nederlandse landbouwsector. Dit heeft onder andere te maken met de ontwikkeling van het aandeel DB¹ in de totale opbrengst van een landbouwactiviteit, bijvoorbeeld graanteelt. De marginale opbrengst van een hectare graan is gelijk aan de DB per hectare plus de waardeopbrengst uit de markt. Als de autonome ontwikkeling een stijging van de graanprijs laat zien, als gevolg van gunstige omstandigheden op de wereldmarkt, dan neemt het aandeel van DB in vergelijking tot de waardeopbrengst (bepaald door de marktprijs) sterk af. Ontkoppeling van de DB van de productie, heeft dan een kleiner effect op de marginale opbrengst, dan bij een minder gunstige ontwikkeling van de marktprijs van granen. Hetzelfde geldt voor een toename van de productie per hectare, ook daardoor neemt het aandeel DB in de totale opbrengst per hectare af. Daar komt nog het volgende bij, in het systeem van gekoppelde betalingen zijn de totale omvang van de directe betalingen aan granen, eiwithoudende gewassen, braak, vleesvee en slachtpremies gekoppeld aan een plafond. In het geval prijzen zich in het referentiescenario gunstig ontwikkelen, kan de productie toenemen, zodat het plafond aan DB en slachtpremies wordt overschreden. In het referentiescenario wordt verondersteld dat, in dat geval DB en slachtpremies evenredig

Tabel 5.1 Reële prijsindex eindproducten en variabele inputs in referentiescenario en in het GLB-hervormingsscenario tot 2012 (basis 2002 is 1.16)

Productgroep	Referentie 2012	GLB-hervorming 2012
Melk	1,0	0,725
Rundvlees, kalfsvlees, jongvee	0,9	0,95
Intensieve veehouderij	0,95	0,96
Granen, snijmaïs	0,94	0,89
Variabele inputs	1,04	1,04

Bron: CPB.

¹ Met DB (directe betalingen) wordt hetzelfde bedoeld als de Europese Commissie verstaat onder 'rechtstreekse betalingen'.

worden gekort. Het effect van ont koppeling op de productie zal dus kleiner zijn, naarmate de tijdshorizon verder weg ligt en het aandeel van de DB in de totale opbrengst van een landbouwactiviteit kleiner is.

Een geval apart zijn nog de gequoteerde producten, melk en fabrieksaardappelen. In het geval van een zeer gunstige prijsontwikkeling kan de (schaduw)prijs van het quotum (euro/kg) zover oplopen dat de DB per kilogram product kleiner is dan de (schaduw)prijs van het quotum. Ontkoppeling heeft dan wel effect op deze schaduwprijs, maar niet op de productie. Immers, ook als de DB niet meer gekoppeld zit aan de voortbrenging van het betreffende product en de marginale opbrengst per eenheid product daalt, is de bijdrage van één extra eenheid quotum aan het inkomen in de landbouwsector positief en zal men op het niveau van het quotum blijven produceren.

5.3.2 Uitgangspunten

Referentiescenario

In het referentiescenario daalt het beschikbare areaal landbouwgrond in DRAM met bijna 7% in vergelijking tot een basis in 2002. De daling verschilt per regio, maar is vooral sterk in het westen van Nederland. Veronderstelde prijsontwikkeling van productgroepen en van de variabele inputs is weergegeven in tabel 1. Voor een reële vergelijking van prijzen uit 2002 met prijzen in 2012, worden de prijzen in 2002 gedefleerd met 1,5% per jaar. Dit wil zeggen dat een nominale prijsindex van 1 in 2002 gelijk is aan een reële prijsindex van 1,16 in 2012. Ter vergelijking, de melkprijs index in 2012 is 1, wat dus reëel gezien een daling is van ongeveer 16% ten opzichte van 2002. Prijzen van aardappelen, groenten en bloembollen worden binnen het model bepaald. Vraagelasticiteiten van deze producten variëren van -0,17 voor uien tot -0,7 voor bloembollen en groenten: als de prijs met 1% daalt dan stijgt de vraag met respectievelijk 0,17 en 0,7%.

In het verleden zijn lagere interventieprijzen altijd gedeeltelijk gecompenseerd door een DB. Dit geldt voor granen e.a., vleesvee en vleeskalveren. De DB is gekoppeld aan een plafond per lidstaat. Afzonderlijke plafonds zijn ingesteld voor de akkerbouwgewassen, slachtpremies in de vleeskalverhouderij en dierpremies in de vleesveehouderij.

De ontwikkeling van de opbrengst per eenheid activiteit (productiviteit) is meer divers per activiteit. Voor granen en fabrieksaardappelen wordt een vrij sterke stijging van de productiviteit aangehouden van 2% per jaar. Voor alle andere akkerbouwproducten en groenten en bloembollen is dat 1% per jaar. De autonome ontwikkeling van de melkproductie per koe, van 2002 tot 2012, is gesteld op 1,5% per jaar.¹ De productiviteitsontwikkeling van grasland is bewust vrij laag verondersteld, omdat tot 2002 een relatief sterke productiviteitsontwikkeling is meegenomen. In de periode tot 2012 is verondersteld dat de graslandopbrengst toeneemt met 0,5% per jaar.² De productiviteitsontwikkeling, gemeten in vleesopbrengst per dier per jaar, varieert van 0% voor vleeskalveren en vleesvee tot ongeveer 0,3% per jaar voor vleesvarkens en leghennen

¹ Daarnaast is in DRAM een endogene verschuiving naar hogere of lagere melkproductie per koe mogelijk.

² Ook hier geldt dat een endogene verschuiving naar een hogere of lagere graslandopbrengst mogelijk is in DRAM, in samenhang met het bemestingsniveau.

(productie eieren) en 1% per jaar voor vleespluimvee. De productie van biggen en broedeieren door respectievelijk zeugen en vleeskuikenmoederdieren, stijgt met 0,5% per jaar.

Het gebruik van veevoer, zowel ruwvoer als krachtvoer, in de melkveehouderij stijgt met 1,5% per jaar. De daling van het overige inputgebruik in de melkveehouderij en de daling van het inputgebruik in andere veehouderij sectoren, varieert van -1% in de melkveehouderij tot -0,6% in de overige veehouderij sectoren. In de akkerbouw daalt het inputgebruik met -1% per jaar, echter in de groenteteelt en bloembollenteelt neemt het inputgebruik iets toe (CPB).

Standaarden in Minas worden in het referentie scenario gelijkgesteld aan de voorstellen voor 2004 en daarna constant verondersteld. Een zeer belangrijk uitgangspunt in het referentiescenario is de veronderstelling dat Nederland in 2012 moet voldoen aan de nitraatrichtlijn. In MAO wordt de aanwendingsnorm van stikstof (N) uit dierlijke mest op alle gewassen, inclusief grasland gesteld op 170 kg N uit dierlijke mest.¹ De productie van dierlijke mest volgens MAO is gelijk aan 85% van de hoeveelheid stikstof in dierlijke mest volgens Minas in 2003. Met name door de verscherping van de aanwendingsnorm voor stikstof uit dierlijke mest, zal de spanning op de mestmarkt toenemen. Dit zal van invloed zijn op productie en inkomen in de landbouw in het referentiescenario.

Voorstellen EC om het GLB te hervorming (januari 2003), het GLB-hervormingsscenario

In vergelijking tot het referentiescenario zijn de volgende veranderingen, die direct voortvloeien uit de hervormingsvoorstellen van de EC doorgevoerd in DRAM:

- daling interventieprijs melk tot -28% in vergelijking met de basis;
- toename DB tot 41,46 euro per ton melk voor het melkquotum. De DB gelden niet voor de verhoging met 3,5%;
- toename melkquotum met 3,5% in vergelijking met de basis in 2002;
- daling interventieprijs granen en de prijs van snijmaïs met 5% en een toename van de DB met 3,0 euro per ton graan en snijmaïs;
- de DB voor fabrieksaardappelen worden voor 50% ontkoppeld en blijven voor 50% gekoppeld aan de productie. Alle overige DB worden ontkoppeld van de productie.

De veronderstelde prijsontwikkeling in het GLB-hervormingsscenario is weergegeven in tabel 5.1. In eerste instantie is verondersteld dat marktprijzen voor granen en melk worden bepaald door de interventieprijs. Hier zal nog op worden gevarieerd, omdat er aanwijzingen zijn dat wereldmarktprijzen zich gunstiger zullen ontwikkelen (OECD; FAPRI; EC, 2002).

De Europese Commissie (EC) heeft studies uitgezet om de MTR voorstellen van juli 2002 door te rekenen op effecten op structuur en inkomen in de Europese landbouwsector (EC, 2003). Hieruit komen enkele indirecte prijseffecten naar voren die van belang zijn voor de effecten van de voorgestelde hervormingen van het GLB voor Nederland. De studies uitgezet door de EC, laten een daling van de rundvleesproductie en kalfsvleesproductie zien in Europa als gevolg van ontkoppeling van de DB. Deze daling in

¹ De hoeveelheid stikstof in dierlijke mest per melkkoe, inclusief jongvee is gemiddeld ongeveer 160 kg N per melkkoe.

het aanbod heeft op Europees niveau tot gevolg dat prijzen van betreffende producten in de EU kunnen toenemen. Prijzen van rundvlees en kalfsvlees stijgen met ruim 5%. De prijzen van varkens- en pluimveevlees stijgen met ongeveer 0,6%. Dit wordt verklaard door een toename van de vraag naar varkensvlees en pluimveevlees als gevolg van de hogere prijzen voor rundvlees en kalfsvlees. Deze indirecte effecten zijn eveneens meegenomen in de berekening.

5.4 Resultaten

5.4.1 Landbouwproductie

Tabel 5.2 geeft inzicht in effecten van het referentiescenario en van het GLB-hervormingsscenario. De tijdshorizon is 2012. De omvang van de veehouderij wordt in de referentie mede bepaald door het mestbeleid (Minas en MAO). Hoge prijzen voor mestafzet in de referentie in 2012 leiden tot een sterke stijging van de melkproductie per koe en, doordat het melkquotum blijft bestaan, een sterke daling van het aantal melkkoeien. Daarnaast daalt in het referentiescenario het aantal stuks vleesvee, met name door de hoge mestafzetkosten. Ook de omvang van de rest van de veehouderij neemt af, alhoewel in veel mindere mate.

*Tabel 5.2 Effecten referentiescenario en hervormingen GLB op landbouwproductie in Nederland (*1000 dieren of ha)*

	Basis	Referentie	GLB-hervorming	Verschil Ref-Basis	Verschil GLB-herv.-Ref
	2002	2012	2012	%	%
Melkkoeien	1.485	1.182	1.233	-20,4	4,4
Vleesvee	334	250	125	-25,1	-49,9
Vleeskalveren	713	695	695	-2,5	0,0
Zeugen	1.007	959	968	-4,8	1,0
Vleesvarkens	5.591	4.964	5.154	-11,2	3,8
Pluimvee	100.329	95.044	96.263	-5,3	1,3
Grasland	1.000	910	956	-9,0	5,0
Snijmaïs	214	169	153	-21,3	-9,4
Granen	234	242	205	3,5	-15,3
Zetmeelaardappelen	48	40	40	-16,8	0,0
Aardappelen, groenten en bloembollen	247	260	262	5,3	0,9
Overige akkerbouwgewassen	149	144	149	-3,2	3,2
Totaal areaal landbouwgrond	1.893	1.766	1.766	-6,7	0,0

Bron: Berekeningen met DRAM.

In het GLB-hervormingsscenario kan het aantal melkkoeien weer iets toenemen. Dit hangt uiteraard samen met de uitbreiding van het melkquotum met 3,5%. Daarnaast wordt

het streven naar hogere melkproducties per koe enigszins getemperd door de relatieve daling van de melkprijs in vergelijking tot de prijs van rundvlees. De aanpassingsmogelijkheden zijn echter beperkt als gevolg van de beperkingen op de mestmarkt. In het GLB-hervormingsscenario neemt het aantal stuks vleesvee in vergelijking tot de referentie af met bijna -50%. De omvang van de vleesveestapel daalt nog sterker dan in een eerdere berekening (De Bont et al., 2003). Dit wordt met name verklaard doordat nu rekening wordt gehouden met de effecten van Minas en MAO op de producentenprijzen voor dierlijke mest. Deze zijn zeer hoog en vormen in het referentiescenario een belangrijk aandeel in de marginale kosten van de veehouderij en de vleesveehouderij in het bijzonder. Ontkoppeling van directe betalingen leiden tot een sterke daling van de marginale opbrengst in de vleesveehouderij, de DB is immers niet meer gekoppeld aan het houden van vleesvee. In combinatie met hoge mestprijzen stopt men eerder met het houden van vleesvee. De daling van de vleesveestapel heeft ook invloed op de prijzen op de mestmarkt zelf. Deze dalen voor vleesvarkens in het Zuidelijk zandgebied bijvoorbeeld met ruim 4,0 euro per m³ mest. De daling van de mestprijzen voor de producenten van dierlijke mest en de stijging van de producentprijzen voor varkensvlees en pluimveevlees verklaren de toename van de varkens- en pluimveestapel onder het GLB-hervormingsscenario. Ook het effect van het GLB-hervormingsscenario op het aantal stuks vleeskalveren lijkt mee te vallen ten opzichte van een eerdere studie (De Bont et al., 2003). Dit wordt verklaard door de hogere prijs voor kalfsvlees onder het GLB-hervormingsscenario in vergelijking met de referentie en de lagere kosten voor kunstmelk in samenhang met de melkprijzdaling.

Tabel 5.2 geeft ook inzicht in de gevolgen voor het grondgebruik. In het referentiescenario vindt er een beperkte verschuiving plaats in het grondgebruik van ruwvoedergewassen naar akkerbouwgewassen. Het uit productie nemen van grond gaat uiteindelijk vooral ten kosten van ruwvoedergewassen. De sterke daling van het areaal zetmeelaardappelen heeft te maken met een hogere productie per hectare. Hierdoor is er minder grond nodig om het quotum vol te produceren. Het areaal granen neemt in de referentie met 3,5% toe in 2012 in vergelijking tot een basis in 2002. Dat granen aantrekkelijk blijven wordt verklaard door hogere opbrengsten per hectare. Ook het areaal 'vrije' producten (aardappelen, groenten, bloembollen) neemt geleidelijk iets toe. De daling van het areaal overige akkerbouwgewassen, betreft met name een daling van het areaal suikerbieten. Door toename van de productie per hectare, kan het suikerquotum met minder grond worden voortgebracht.

Onder het GLB-hervormingsscenario neemt het areaal snijmaïs en granen af in vergelijking tot de referentie. In vergelijking tot de studie van De Bont et al. (2003) is het effect op het areaal graan een stuk gematigder. Dit komt doordat in de referentie in 2012 het belang van de DB is 'verwaterd' ten opzichte van de basis in 2002, met name door de sterke stijging van de opbrengst per hectare. Dit effect is in De Bont et al. (2003) niet meegenomen. Onder het GLB-hervormingsscenario is het areaal zetmeelaardappelen gelijk aan het areaal zetmeelaardappelen in de referentie. Dat komt enerzijds doordat de DB voor 50% blijft gekoppeld aan de teelt van zetmeelaardappelen. Anderzijds neemt het saldo van zetmeelaardappelen toe tot 2012 als gevolg van een hogere opbrengst per hectare.¹

¹ Opgemerkt moet worden dat het areaal zetmeelaardappelen ook in de referentie al is gedaald tot 40.000 ha in 2012. In de studie van De Bont (2003) aangaande de Mid Term Review werd 1996 als basisjaar gebruikt en toen was het areaal zetmeelaardappelen nog 63.000 ha.

Tabel 5.2 laat verder zien dat onder het GLB-hervormingsscenario de productie van 'vrije' producten als groenten, aardappelen en bloembollen toeneemt met bijna 1%, dus beperkt is. In het model is deze toename als structureel te beschouwen. De prijzen van (extensieve) groenten kunnen mogelijk met ruim -2% dalen. Voor de andere 'vrije' producten is dat nog minder. Ook deze prijseffecten zijn als structureel te beschouwen. Dat het effect op de hoog salderende gewassen zo beperkt is, heeft mede te maken met de extra vraag naar grond in de melkveehouderij vanwege extensivering en uitbreiding melkquotum. Het areaal grasland neemt toe met ongeveer 5% onder het GLB-hervormingsscenario in vergelijking tot de referentie in 2012.

5.4.2 Regionale ontwikkelingen

De effecten op nationaal niveau, kunnen verschillen op regionaal niveau. Onder het hervormingsscenario daalt het aantal stuks vleesvee relatief sterk in de Veenkoloniën en in de weidegebieden en relatief minder sterk in de zandgebieden. Grote verschillen zijn er ten aanzien van regionale daling van het areaal granen onder het GLB-hervormingsscenario. Het areaal graan neemt met name sterk af in de traditionele akkerbouwgebieden (Noordelijk Zeekleigebied, Hollandse IJsselmeerpolders en Zuidelijk Zeekleigebied) van -7% tot -20% onder het graanareaal in de basis in 2002.

*Tabel 5.3 Effecten referentiescenario en hervormingen GLB op totale melkproductie en regionale allocatie in Nederland (*1.000 ton)*

	Basis	Referentie	GLB-hervorming	Vershil Ref-Basis	Vershil GLB-herv.-Ref
	2002	2012	2012	%	%
Zandgebieden	4.147	4.292	4.234	3,5	-1,4
Weidegebieden	3.157	2.962	2.987	-6,2	0,8
Veenkoloniën	178	173	214	-3,0	23,8
Overige gebieden a)	3.945	4.000	4.392	1,4	9,8
Totaal	11.430	11.430	11.830	0,0	3,5

a) Onder meer kleigebieden.

Bron: Berekeningen met DRAM.

Tabel 5.3 gaat in op de regionale allocatie van de melkproductie onder de verschillende scenario's. Opvallend neemt in het referentiescenario de melkproductie in de zandgebieden toe, ondanks relatief hoge veedichtheid en aanscherping Minas en MAO. Dit wordt verklaard door de aanpassingen in het management op melkveebedrijven met name hogere melkproductie per koe, lager bemestingsniveau van het grasland en verbetering werkzaamheid stikstof in dierlijke mest. Daarnaast speelt de krimp van de overige veehouderij een rol in het referentiescenario.

Het GLB-hervormingsscenario lijkt relatief grote effecten te hebben op de allocatie van de melkproductie over de regio's. De sterke stijging van de melkproductie in met name de Veenkoloniën wordt vooral verklaard door de relatief sterke daling van de grondprijs in het gebied onder het GLB-hervormingsscenario in vergelijking tot de referentie.

5.4.3 Inkomen

Het inkomen in DRAM is gedefinieerd als saldo van opbrengsten minus variabele kosten oftewel de bruto toegevoegde waarde. Tuinbouw, fruit en bomen zijn niet meegenomen in DRAM. Het inkomen in DRAM is een vergoeding voor de productiefactoren grond, kapitaal (onder andere quota) en arbeid. Deze definitie van het inkomen verschilt dus van de gehanteerde definitie in hoofdstuk 4.

Tabel 5.4 geeft inzicht in het regionaal en nationaal inkomen in de landbouwsector in DRAM onder de verschillende scenario's. Om het inkomen in de basis 2002 te kunnen vergelijken met het inkomen in 2012, is het inkomen in de basis gedefleerd met 1,5% per jaar. In de referentie neemt het reële inkomen in de landbouw met -8,1% af in vergelijking tot de basis. Met name in de zandgebieden en in de weidegebieden zijn de inkomensdalingen groot, respectievelijk -14,1 en -11,5%.

Onder het GLB-hervormingsscenario daalt het inkomen in vergelijking met de referentie verder met -403 miljoen euro oftewel -8,9%. Hierin is de korting op DB meegenomen.¹ Wordt de korting wel meegenomen dan is de daling ongeveer 480 mln. euro, ofwel 10,7%.

Tabel 5.4 Effecten referentiescenario en hervormingen GLB op regionaal en nationaal landbouwinkomen, exclusief korting op DB (mln. euro)*

	Basis	Referentie	GLB-hervorming	Vershil Ref-Basis	Vershil GLB-herv.-Ref
	2002	2012	2012	%	%
Zandgebieden	2.051	1.761	1.646	-14,1	-6,6
Weidegebieden	856	758	640	-11,5	-15,5
Veenkoloniën	107	114	105	10,0	-11,4
Overige gebieden	1.916	1.889	1.736	-1,3	-8,2
Totaal landbouw	4.930	4.522	4.126	-8,1	-8,9

Bron: Berekeningen met DRAM.

De verschillen tussen de regio's zijn groot. Het inkomenseffect van het GLB-hervormingsscenario in vergelijking tot de referentie is met name groot in de weidegebieden, ruim -15% exclusief korting op DB. Dit wordt verklaard door het relatief grote

¹ Uitgaande van de geschatte bedrijfsstructuur in 2012 bedraagt de korting ongeveer 10% voor de akkerbouwsector, 9,5% voor de melkveehouderij, 12,2% voor de vleeskalverenhouderij en ongeveer 6,5% voor de vleesveehouderij. De totale korting bedraagt ongeveer 80 miljoen euro.

aandeel van de melkveehouderij in de productiewaarde in het gebied en de sterke inkomensdaling in de sector melkveehouderij onder het GLB-hervormingsscenario (zie tabel 5.4). In de zandgebieden is de inkomensdaling relatief klein, namelijk -6,6%. Dit hangt samen met lagere mestafzetkosten als gevolg van inkrimping vleesveestapel en verplaatsing van de melkproductie uit de zandgebieden naar elders in Nederland. Hierdoor kan het inkomen van het resterende deel van de productie toenemen. In de Veenkoloniën en in de overige gebieden treedt juist een intensivering van de productie op, met name door een verschuiving van de melkveehouderij, waardoor de kosten toenemen. Daarnaast daalt hier het inkomen uit de zetmeelaardappelteelt. De overige gebieden hebben relatief veel last van structureel lagere prijzen van hoog salderende gewassen, als gevolg van een weliswaar kleine, maar structurele toename van het aanbod onder het GLB-hervormingsscenario.

Tabel 5.5 geeft inzicht in de inkomenseffecten per sector of bedrijfstak. In het referentiescenario is het reële inkomen in de melkveehouderij in 2012 met ruim 18% gedaald ten opzichte van de basis in 2002. Dit is met name het gevolg van de reële prijsdaling van melk en in veel mindere mate van de hogere kosten samenhangend met verscherping MAO, conform de EU-nitraatrichtlijn. Het inkomen in de vleesveehouderij en in de varkenshouderij daalt met respectievelijk ruim -27 en -28%. Ook hier speelt weer de reële prijsdaling van eindproducten de belangrijkste rol, maar daarnaast wordt het inkomen in bovengenoemde sectoren relatief sterk beïnvloedt door verscherping MAO. In de overige veehouderijsectoren, pluimveehouderij en vleeskalverhouderij, zijn de inkomenseffecten van het referentiescenario meer gematigd. De kosten voor mestverwerking zijn in deze sectoren lager dan in andere sectoren. In de akkerbouw, vollegrondsgroente en bloembollen

*Tabel 5.5 Effecten referentiescenario en hervormingen GLB op het reëel inkomen per sector in 2012, inclusief korting DB onder GLB-hervormingsscenario (*mln. euro)*

	Basis	Referentie	GLB-hervorming	Vershil Ref-Basis	Vershil GLB-herv.- Ref
	2002	2012	2012	%	%
Melkveehouderij	2.221	1.816	1.315	-18,2	-27,6
Vleesveehouderij	208	152	152	-27,2	0,5
Vleeskalverhouderij	203	171	243	-15,5	42,0
Varkenshouderij	694	498	518	-28,3	4,0
Pluimveehouderij	362	312	315	-13,8	0,9
Akkerbouw, vollegrondsgroenten en bloembollen	1.250	1.544	1.471	23,5	-4,8
Overige primaire landbouw	3.686	3.929	3.930	6,6	0,0
Zuivelverwerkende industrie	1.331	1.398	1.170	5,0	-16,3
Vleesverwerkende industrie	1.127	1.074	1.083	-4,8	0,9
Overige verwerkende industrie	1.142	1.348	1.342	18,0	-0,4
Toeleverende industrie	204.229	214.322	214.360	4,9	0,0
Overige industrie	44.892	47.138	47.143	5,0	0,0
Totaal	261.344	273.702	273.040	4,7	-0,2

Bron: Berekeningen met DRAM.

sector profiteert men in het referentiescenario in vergelijking tot de basis, van hogere opbrengsten uit mestacceptatie, maar ook van een stijging van de productiewaarde van met name bloembollen en in mindere mate vollegrondsgroente en aardappelen.

Het inkomen in de rest van de economie in 2012 in het referentiescenario wordt zeer sterk beïnvloed door de veronderstelling dat de rest van de economie groeit met 2% per jaar.¹ Ondanks de autonome toename van het inkomen, daalt het inkomen in de vleesverwerkende industrie in het referentiescenario met ruim -5%. De daling van het inkomen in de vleesindustrie heeft vooral te maken met het lagere binnenlandse aanbod van dieren, vooral vleesvarkens en rundvee. Een eventuele toename van de import van dieren door de slachterijen is niet meegenomen.

Wat is nu het afzonderlijke effect van het GLB-hervormingsscenario op het inkomen per sector? Om dit te kunnen bepalen moet eerst een veronderstelling worden gemaakt ten aanzien van de verdeling van DB over de sectoren. In tabel 5.5 zijn de DB toegerekend aan de sectoren en regio's die ze initieel ook gekregen hebben.² In hoofdstuk 4 worden DB berekend per bedrijfstype. Per bedrijfstype kunnen meerdere sectoren voorkomen. Bijvoorbeeld landbouwactiviteiten behorende tot de sector akkerbouw, vinden ook plaats op melkveebedrijven. De DB per bedrijfstype kan dus verschillen van de DB per sector. Volgens de in DRAM gebruikte data en methode bedraagt in 2012 de DB per sector onder het GLB-hervormingsscenario (exclusief korting op DB):

- melkveehouderij: 525 miljoen euro;
- vleesveehouderij: 85 miljoen euro;
- vleeskalverenhoudery: 58 miljoen euro;
- akkerbouw: 131 miljoen euro;
- overige sectoren: 2 miljoen euro;
- totaal: 802 miljoen euro.

Opgemerkt moet worden dat in dit onderzoek is verondersteld, dat de slachtpremie per dier niet kan stijgen, als het plafond niet wordt bereikt. De DB in de melkveehouderij en in de rundveehouderij in 2012 is relatief laag, omdat er minder dieren worden gehouden dan in de basis in 2002 en er dus minder slachtpremies worden betaald.

Onder het GLB-hervormingsscenario is het inkomen in de melkveehouderij bijna -27% lager dan in het referentiescenario, inclusief de korting op DB. Deze daling komt uiteraard op de eerste plaats door de zeer sterke daling van de melkprijs. Het negatieve effect van de lagere melkprijs op het inkomen in de melkveehouderij is groter dan een aantal positieve effecten zoals uitbreiding melkquotum met 3,5% ten opzichte van de referentie, compensatie via DB per melkkoe en lagere kosten voor mestafzet.

In de vleeskalverenhoudery en in mindere mate in de vleesveehouderij ontstaat een zeer sterke stijging van het inkomen, mits men de DB toerekent aan de sectoren die oorspronkelijk ook DB kregen. Deze stijging ontstaat door hogere prijzen voor rundvlees en kalfsvlees op de Europese markt als gevolg van een kleiner aanbod en lagere prijzen voor kalveren en kunstmelk. Daarnaast neemt in de vleesveehouderij het inkomen toe doordat in

¹ Deze autonome groei geldt voor sectoren die niet DRAM worden meegenomen, maar wel in het input-outputmodel.

² Hier wordt dus verondersteld dat bijvoorbeeld een vleesveehouder zijn productie in kan krimpen, waardoor hij kosten bespaart. Daarnaast krijgt hij DB op basis van oorspronkelijke productie.

het model verondersteld wordt dat de kosten meer dan lineair afnemen als de productie afneemt.

In de varkenshouderij en in mindere mate in de pluimveehouderij nemen de inkomensmogelijkheden onder het GLB-hervormingsscenario eveneens toe. Dit komt door de hogere prijzen voor producten uit de varkenshouderij en pluimveehouderij, maar met name ook door lagere prijzen voor mestafzet.

De effecten op het inkomen in de akkerbouw, vollegrondsgroente en bloembollen zijn negatief, namelijk -4,8%, inclusief korting op DB. Alleen voor de akkerbouw is de daling ruim 8%. Dit komt met name door lagere prijzen voor granen en in mindere mate door lagere prijzen voor aardappelen, groenten en bloembollen als gevolg van een toegenomen aanbod. Daarnaast dalen de inkomsten uit mestacceptatie.

De veranderingen in de primaire landbouw werken relatief het sterkst door in de zuivelindustrie. De lagere melkprijzen in de primaire melkveehouderij, worden minimaal gedeeltelijk doorgegeven aan de rest van de economie. Hierdoor dalen de opbrengsten en het totale inkomen in de zuivelindustrie.¹ In de vleesverwerkende industrie blijkt de toegevoegde waarde redelijk op peil te blijven, dit verhult echter grote verschillen tussen slachterijen. Het mindere binnenlandse aanbod van vleesvee wordt op geaggregeerd niveau gecompenseerd door een stijging van het aantal stuks melkkoeien, vleesvarkens en pluimvee.

Het totale effect van het hervormingsscenario op het inkomen in de Nederlandse economie is relatief zeer beperkt, -0,2%. In absolute bedragen is het -661 miljoen euro, inclusief korting op DB. Opgemerkt moet worden dat het input-outputmodel geen welvaartseffecten berekent. In hoeverre de berekende inkomenseffecten als (jaarlijkse) welvaartsverliezen mogen worden gezien, hangt onder andere af van de snelheid waarmee de arbeid en het kapitaal die als gevolg van de veranderingen in de productie vrijkomen, elders productief emplooi zullen vinden (De Hoop en Stolwijk, eds, 1999).

5.4.4 Vergoeding voor grond, kapitaal en arbeid

Constante vergoeding voor grond en kapitaal

Uit het hierboven beschreven inkomen (oftewel bruto toegevoegde waarde) moet een vergoeding worden betaald voor grond, kapitaal en arbeid. Stel dat de vergoeding voor kapitaal en grond constant en vijftig procent van het inkomen is, dan is de verandering in de vergoeding voor arbeid twee keer zo groot als de verandering in het hierboven gedefiniëerde inkomen. Gegeven de veronderstelling met betrekking tot vergoeding voor grond en kapitaal, daalt de vergoeding voor arbeid in de varkenshouderij met ruim -48% onder het hervormingsscenario in 2012 in vergelijking met de basis in 2002. Het reële inkomen per eenheid arbeid blijft constant als ook de hoeveelheid arbeid in de varkenshouderij met ruim -48% afneemt.

Gegeven veronderstellingen ten aanzien van een constante vergoeding voor grond en kapitaal, daalt onder het GLB-hervormingsscenario de vergoeding voor arbeid in de melk-

¹ In de input-outputanalyse is voor alle industrieën, behalve primaire landbouw, steeds verondersteld dat het aandeel van het inkomen in de productiewaarde constant blijft. In de zuivelindustrie daalt de totale productiewaarde als gevolg van de daling van de melkprijs en daarmee daalt ook het totale inkomen.

veehouderij met bijna 45% in vergelijking tot de referentie. In vergelijking tot de basis in 2002, daalt de vergoeding voor arbeid onder het GLB-hervormingsscenario met bijna 85%! Deze zeer sterke daling van de vergoeding voor arbeid moet ook een drukkend effect hebben op de vergoeding voor de vaste productiefactoren in de melkveehouderij, met name melkquotum.

Vergoeding voor grond en melkquotum

Hierboven worden vergoeding voor grond en kapitaal constant verondersteld. Dit is echter zeer onwaarschijnlijk, gezien de daaruit voortvloeiende daling van de vergoeding voor arbeid. Met behulp van DRAM kan inzicht worden verkregen in mogelijke veranderingen in de vergoeding voor grond en melkquotum als gevolg van beleidsveranderingen.

DRAM berekent schaduw prijzen voor grond en melkquotum. Een schaduw prijs geeft de bijdrage aan het landbouwinkomen van een extra eenheid grond of melkquotum. De marktprijs van grond en melkquotum wordt maar voor een deel door de schaduw prijs bepaald. Dit geldt met name voor grond (Goetgeluk et al., 1999). Naast de productieve factor spelen ook speculatieve en consumptieve (nut en status) factoren een rol bij het bepalen van de marktprijs voor grond en melkquotum. In het navolgende gaan we er vanuit dat veranderingen in de marktprijs van grond en melkquotum voor respectievelijk 50 en 75% worden bepaald door veranderingen in de schaduw prijs van grond en melkquotum. De ontwikkeling van de schaduw prijs van grond en melkquotum onder de verschillende scenario's is weergegeven in tabel 5.5. De schaduw prijs van grond neemt sterk toe onder het referentiescenario in 2012 in vergelijking tot de basis in 2002 (+59%). Dit wordt met name verklaard door de aanscherping van het mestbeleid. Mest waarvoor geen landbouwgrond beschikbaar is, moet op een alternatieve en veel duurdere manier worden afgezet, bijvoorbeeld via mestverwerking. De kosten van het alternatief bepaalt dan mede de schaduw prijs van grond. Gegeven de relatie tussen marktprijs en schaduw prijs, stijgt de marktprijs van landbouwgrond met 29% onder het referentiescenario in vergelijking tot de basis. Onder het GLB-hervormingsscenario wordt de grondprijs sterk bepaald door de vraag of DB gekoppeld is aan de grond of niet. In het laatste geval is DB vrij verhandelbaar en verplaatsbaar. Als de DB niet gekoppeld is aan de grond daalt de schaduw prijs in vergelijking met de referentie met -30%, de marktprijs van landbouwgrond daalt met -15%. Echter

Tabel 5.6 Effecten referentiescenario en hervormingen GLB op schaduw prijzen grond en melkquotum in euro van 2012

	Basis	Referentie	EC-scenario, DB niet gekoppeld aan grond 2012	EC-scenario, DB gekoppeld aan grond 2012
	2002	2012		
Grond (euro/ha)	263	418	291	710
Melkquotum (euro/1.000 kg)	165	121	39	39

Bron: LEI/CBS, DRAM.

als de DB gekoppeld blijft aan de grond dan stijgt de schaduwprijs van landbouwgrond met 70% onder het GLB-hervormingsscenario in vergelijking met de referentie. De marktprijs van grond stijgt met bijna 35%.

De schaduwprijs van melkquotum neemt sterk af onder het referentiescenario in 2012 in vergelijking tot de basis in 2002 (-27%). Dit wordt verklaard door de reële prijsdaling van melk en in mindere mate door aanscherping van het mestbeleid. Op basis van de veronderstelde relatie tussen schaduwprijs en marktprijs van melkquotum, daalt de marktprijs van melkquotum met ruim -20%. Onder het GLB-hervormingsscenario daalt de schaduwprijs van melkquotum met -68% in vergelijking met het referentiescenario. De marktprijs van melkquotum daalt met ruim -51% in vergelijking tot het referentiescenario. In vergelijking met de basis in 2002 is de marktprijs van melkquotum in 2012 onder het GLB-hervormingsscenario met bijna -57% gedaald.

Samenvattend, bij een constante vergoeding voor kapitaal (inclusief quota) en grond is de verandering in de vergoeding voor arbeid ongeveer twee keer de verandering in het inkomen (bruto toegevoegde waarde). Een sterke verandering van het inkomen leidt echter ook tot een verandering van de vergoeding voor kapitaal en grond. Zo heeft de melkveehouderij onder het referentiescenario en onder het hervormingsscenario te maken met een zeer sterke daling van de vergoeding voor melkquotum. Het effect op de vergoeding voor arbeid is daardoor minder dan onder de veronderstelling van constante vergoeding voor grond en kapitaal.

5.4.5 Werkgelegenheid

Met behulp van input-outputanalyse is een schatting gemaakt van de werkgelegenheidseffecten van het GLB-hervormingsscenario. De analyse is gebaseerd op een constante verhouding tussen veranderingen in de productiewaarde (constante prijzen) per sector en veranderingen in de werkgelegenheid. Omdat de coëfficiënt tussen werkgelegenheid en productiewaarde constant gehouden wordt, geeft zo'n analyse inzicht in de vraag hoeveel

Tabel 5.7 Effect hervormingsvoorstel EC op werkgelegenheid (verschil met referentie in arbeidsjaareenheden)

	Basis	Referentie	GLB-hervorming	Verschil Ref-Basis	Verschil GLB-herv.-Ref
	2002	2012	2012	%	%
Totaal primaire landbouw	175,8	148,3	148,3	-15,6	0,0
Zuivelverwerkende industrie	12,7	11,2	11,6	-11,4	3,5
Vleesverwerkende industrie	19,9	15,2	15,2	-23,5	-0,3
Overige verwerkende industrie	81,6	69,2	69,1	-15,2	-0,2
Toeleverende industrie	5137,1	5132,9	5133,9	-0,1	0,0
Overige industrie	989,8	989,6	989,7	0,0	0,0
Totaal niet landbouw	6241,1	6218,2	6219,4	-0,4	0,0
Totaal	6416,9	6366,5	6367,7	-0,8	0,0

Bron: Berekeningen met DRAM.

meer of minder arbeid er nodig is als er meer of minder wordt geproduceerd. De analyse is echter enkel relevant voor de korte termijn, omdat geen rekening wordt gehouden met uitstoot van arbeid als gevolg van lagere inkomsten in de sector. Resultaten per sector zijn weergegeven in tabel 5.7, waaruit blijkt dat het nettowerkgelegenheidseffect van het GLB-hervormingsscenario in vergelijking tot de referentie, nihil is. Er zijn echter wel verschillen tussen sectoren.

5.4.6 Stikstof (N) oppervlaktebalans

Tabel 5.8 geeft inzicht in de effecten van de verschillende scenario's op de stikstof (N) oppervlaktebalans. Onder invloed van Minas en MAO neemt het netto stikstof (N) overschot op de oppervlaktebalans sterk af in het referentiescenario in vergelijking tot de basis in 2002 (-29,8%). Dit komt door een daling van de productie van dierlijke mest, een daling van het kunstmestgebruik en door een sterke stijging van de export en verwerking van dierlijke mest. Naast een daling van het stikstof (N) overschot op de oppervlaktebalans, neemt ook de emissie van stikstof uit de landbouw in de vorm van ammoniak af (-15,9%).

Het stikstofoverschot op de oppervlakte balans wordt met name bepaald door Minas en MAO. Hoewel hervormingen van het GLB wel van invloed zijn op afzonderlijke componenten waaruit het stikstofoverschot op de oppervlaktebalans wordt berekend, blijken de voorstellen van de EC geen noemenswaardige invloed te hebben op het stikstofoverschot zelf. Dat geldt ook voor de regionale effecten.

Tabel 5.8 Nationale stikstofoppervlaktebalans onder verschillende scenario's (mln. kg N)

	Basis	Referentie	GLB-hervorming	Verschil Ref-Basis	Verschil GLB-herv.-Ref
	2002	2012	2012	%	%
<i>Inputs</i>					
- dierlijke mest	463	386	388	-16,6	0,4
- kunstmest	322	297	297	-8,0	0,2
- deposition	75	75	75	0,0	0,0
- rest componenten	38	38	38	0,0	0,0
<i>Outputs</i>					
- afvoer met gewassen	426	423	425	-0,8	0,5
- export en verwerking dierlijke mest	22	39	39	77,5	-0,3
- emissie van stikstof als ammoniak	129	108	108	-15,9	-0,1
Netto overschot op oppervlakte balans	321	226	226	-29,8	0,0

Bron: DRAM.

5.5 Gevoeligheidsanalyse

De effecten van de voorstellen van de EC om het GLB te hervormen voor de Nederlandse landbouw hangen sterk samen met de veronderstelde autonome prijsontwikkeling in het re-

ferentiescenario tot 2012. In het onderzoek zijn deze afgeleid uit langetermijnsenario's van het CPB. Projecties van prijsontwikkelingen op wereldmarkten en in de EU worden ook gepubliceerd door de OECD en instituten als de Food and Agricultural Policy Research Institute (FAPRI) in Amerika. Daarnaast heeft de EC onderzoek laten doen naar effecten van veranderingen in het gemeenschappelijke zuivelbeleid (EC, 2002). De algemene tendens is dat prijzen van landbouwproducten in de nabije toekomst nominaal iets kunnen stijgen. Voor marktordeningsproducten als graan en zuivel geldt dat interventieprijzen onder het niveau van wereldmarktprijzen komen te liggen. De interventieprijzen voor granen en zuivel gelden dan als vangnet, maar de werkelijke marktprijzen in de EU liggen hoger.

Tabel 5.9 Prijsindex geselecteerde landbouwproducten in referentie en GLB-hervormingsscenario en in de alternatieve scenario's (basis 2002 is 1)

Productgroep	Referentie 2012	GLB-hervorming 2012	GLB-herv. alternatief 2012
Melk	1	0,725	0,843
Granen, snijmaïs	0,94	0,89	0,96

Bron: CPB, OECD, FAPRI, EC (2002).

Met behulp van het model is het GLB-hervormingsscenario ook doorgerekend met alternatieve veronderstellingen ten aanzien van prijzen voor melk, graan en snijmaïs (tabel 5.9). In het alternatieve GLB-hervormingsscenario nemen de prijzen voor granen en snijmaïs toe in vergelijking tot het referentiescenario, als gevolg van gunstige ontwikkelingen op de wereldmarkt. Deze prijsstijging is mogelijk doordat de Europese marktprijs boven de interventieprijs ligt en de daling van de interventieprijs (-5% onder het GLB-hervormingsscenario) dus geen effect heeft. Zeer belangrijk is ook dat de prijs voor melk in het GLB-hervormingsscenario in het alternatief slechts met -15,7% daalt (was -27,5%). In het navolgende wordt kort ingegaan op de productie- en inkomenseffecten van hogere prijzen onder de verschillende scenario's.

Voor de graanproductie blijft het effect, bij hogere prijzen in de referentie beperkt tot -11,5% (was -15,3%) onder het alternatieve GLB-hervormingsscenario. Onder het alternatieve GLB-hervormingsscenario daalt het areaal snijmaïs met -7,7% (was -9,4%) en de stijging van het areaal grasland blijft beperkt tot +3,9% (was +5%).

Het effect van het alternatieve GLB-hervormingsscenario op het inkomen in de melkveehouderij is nu zeer beperkt, nu de marktprijzen minder snel dalen dan de interventieprijzen en de DB ongewijzigd blijft. In vergelijking tot het referentiescenario neemt het inkomen onder het alternatieve GLB-hervormingsscenario af met -3,8% (was -26,8%). Het alternatieve GLB-hervormingsscenario heeft nu ook minder invloed op het inkomen in de akkerbouw, vollegrondsgroente en bloembollenteelt. In vergelijking tot de referentie daalt het inkomen met -2,8% (was -3,5%). Dit komt doordat de graanprijs boven de interventieprijs komt te liggen en zelfs iets toeneemt onder het GLB-hervormingsscenario als gevolg

van een lagere productie. Daarnaast speelt verschuiving naar en prijsdaling van aardappelen, groenten en bloembollen nog minder een rol.

5.6 Discussie en conclusie

In dit onderzoek met DRAM zijn mogelijke effecten van hervormingen van het GLB voor de Nederlandse landbouwsector geanalyseerd. De berekeningen met DRAM zijn gebaseerd op voorstellen van de EC van januari 2003. De berekeningen met DRAM zijn een actualisering van het onderzoek waarvan de resultaten zijn gepresenteerd in De Bont e.a. (2003). Dit laatste onderzoek was gebaseerd op beleidsvoorstellen van de EC van juli 2002. Verder werd uitgegaan van het basisjaar 1996 en werden autonome ontwikkelingen niet meegenomen. Verschillen in uitkomsten met het huidige onderzoek worden dus verklaard door verschillen in beleidsvoorstellen, verschuiving van het basisjaar naar 2002 en doordat autonome ontwikkelingen nu wel worden meegenomen. Daarnaast is met name voor vleeskalverenhouderij van belang dat het GLB-hervormingsscenario mogelijk leidt tot hogere prijzen voor kalfsvlees op Europees niveau, lagere prijzen voor nuka's en lagere prijzen voor kunstmelk. Deze prijseffecten werden in de studie van De Bont e.a. (2003) ook niet meegenomen. De hogere prijzen voor rundvlees en kalfsvlees hangt mede samen met de veronderstelling dat er niet meer rund- en kalfsvlees van buiten Europa wordt ingevoerd. Dit is een belangrijke veronderstelling, omdat het invoerquotum altijd onder druk staat van verschillende landen, bijvoorbeeld in Latijns Amerika. Deze druk zal mogelijk toenemen, als de prijs van rundvlees in Europa hoger wordt.

De uitkomsten voor Nederland wijken op sommige punten af van de uitkomsten op Europees niveau (Europese Commissie, 2003). Met name het aantal stuks vleesvee neemt in Nederland veel sneller af dan elders in Europa. Dit wordt verklaard door de interactie tussen ontkoppeling DB, lagere marginale opbrengsten in de vleesveehouderij en hoge prijzen op de mestmarkt. Ook het areaal granen neemt sterker af. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door de veronderstelling in de Nederlandse studie dat de marktprijs van granen, de daling van de interventieprijzen onder het GLB-hervormingsscenario zullen volgen. Als uitgegaan wordt van een hogere prijs voor granen onder het GLB-hervormingsscenario, mede als gevolg van een daling van het aanbod, dan is de daling van het aanbod in Nederland meer in overeenstemming met het gemiddelde in Europa.

In de berekeningen is geen rekening gehouden met eventuele cross compliance, verbonden aan het verkrijgen van ontkoppelde DB. Ook is verondersteld dat producenten niet gekort worden op hun DB als het aandeel aardappelen en groenten toeneemt in het bouwplan. Volgens modelberekeningen zijn structurele verschuivingen in het areaal hoog salderende gewassen als gevolg van het GLB-hervormingsscenario vrij klein. Dit hangt samen met de beperkingen vanuit de markt van groenten en aardappelen. De vraag naar groenten en aardappelen neemt niet in een keer toe. Onderzoek op bedrijfsniveau in Noord-Nederland bevestigen deze uitkomsten (Smit en Prins, 2003). Door de uitbreiding van het melkquotum neemt de vraag naar grond nog toe. Deze grond is nodig voor de melkproductie bij het stringente mestbeleid.

Dit onderzoek gaat niet in op effecten van het GLB-hervormingsscenario op de lange termijn. Op korte termijn kan in sommige sectoren het inkomen toenemen, inclusief de

ontkoppelde DB. Als de ontkoppelde DB echter niet wordt meegeteld in het inkomen, dan neemt het inkomen uit landbouwactiviteiten sterk af. Dit geldt met name voor sectoren met veel DB. Meer onderzoek is nodig naar effecten hiervan op aanbod van landbouwproducten en investeringen op bedrijven op de langere termijn.

In de input-outputanalyse wordt uitgegaan van een constant ratio tussen inkomen en productiewaarde in alle sectoren, behalve landbouw. Een lagere melkprijs in de primaire melkveehouderij betekent een lagere grondstofprijs in de zuivelindustrie. Mogelijk dat de zuivelindustrie deze lagere grondstofprijs niet volledig doorgeeft aan de rest van de keten. In dat geval wordt de ratio tussen inkomen en productiewaarde hoger en worden inkomenseffecten voor de zuivelindustrie overschat.

Ook de effecten van het GLB-hervormingsscenario voor de rest van de economie worden waarschijnlijk overschat. Dit komt door de extra veronderstelling dat lagere prijzen in de primaire landbouw uiteindelijk vooral ten goede komen aan binnenlandse consumenten en export. Prijzen van intermediaire leveringen tussen industrieën in Nederland onderling worden daarbij constant verondersteld. Naarmate binnenlandse industrieën meer profiteren van lagere prijzen, neemt het effect voor de Nederlandse economie als totaal af.

Op het niveau van de sector zijn inkomenseffecten (opbrengst minus variabele kosten) van het GLB-hervormingsscenario zeer groot voor de melkveehouderij: -27,6%. Het melkquotum wordt wel volgemolken, maar de prijzen van melkquotum zullen sterk dalen. Het inkomen in de sector akkerbouw, vollegrondsgroenten en bloembollen als totaal, daalt met ongeveer -4,8%. Het aanbod van groenten en aardappelen kan structureel iets toenemen en de prijzen kunnen structureel iets dalen, maar de effecten blijven beperkt. In de overige sectoren kan het inkomen onder het GLB-hervormingsscenario iets toenemen. In de veehouderij speelt daarbij onder andere de interactie tussen sectoren via de mestmarkt. Door de verdere krimp van de vleesveehouderij nemen de inkomensmogelijkheden in andere veehouderijsectoren toe. Lagere prijzen voor melk werken ook door in het inkomen in de zuivelindustrie. Het effect van het GLB-hervormingsscenario voor de Nederlandse economie als totaal wordt geschat op ongeveer -0,2%.

6. Discussie

Discussiepunten bij de voorstellen

De voorstellen van de Europese Commissie en de daaraan verbonden gevolgen zijn in verschillende opzichten aanleiding voor discussie.

Met de extra prijsverlaging voor melk en de verdere afbouw van de prijsgarantie voor graan wordt de lijn van de hervormingen in de jaren negentig doorgetrokken. De vraag is of hiermede een eindpunt voor de betrokken producten (naast melk en graan, ook rundvlees) wordt bereikt, mede in relatie tot de ontwikkelingen op de wereldmarkt. Voor de WTO-onderhandelingen bieden de voorstellen in die zin aanknopingspunten, waarbij het overigens niet alleen gaat over het (interne) prijsniveaus voor de betrokken producten en de bescherming ervan door invoerbeleid, maar ook om de door ont koppeling en 'cross compliance' gewijzigde steun (zogenaamde boxendiscussie). Een open punt in dit (WTO) verband is nog het Europese suikerbeleid; de voorstellen voorzien nog niet in een aanpassing, bijvoorbeeld daling van de prijzen en directe betalingen.

Met de forse verlaging van de melkprijs zal het voortbestaan van het quotumstelsel aan de orde kunnen komen. De vraag is of de prijsverlaging voldoende is om de melkproductie voldoende te beteugelen op Europees niveau (Berkhout et al., 2002).

Door de prijsverlaging van met name melk en de toepassing van compenserende premies nemen de kosten van het landbouwbeleid per saldo toe; in elk geval voor de zuivelsector.

Door de ont koppeling kan een beperking van de rundvleesproductie, met name die in gespecialiseerde vorm (vleesstieren, zoogkoeien), en een prijsherstel voor rundvlees (slachtvee) gaan optreden. De mate daarvan zal vrij beperkt kunnen zijn; een substantieel, structureel hoger prijsniveau zal leiden tot een uitbreiding van de productie, in elk geval geen vermindering op langere termijn. Overigens zijn de hoeveelheden waar het hier om gaat met het oog op de marktsituatie beperkt; enkele procenten meer productie of minder consumptie dan de Europese Commissie voorziet leidt opnieuw tot druk op de prijzen. In die zin is ook de in- en uitvoer door de EU van grote invloed.

De effecten van de ont koppeling op de productie en prijsvorming van vrije gewassen zijn moeilijk in te schatten. In beginsel kan de overgang vanuit vooral de graanteelt op Europese schaal belangrijke verschuivingen in het grondgebruik met zich brengen. Daartegenover staat dat de ruimte voor een enigszins rendabele uitbreiding van de teelt van (consumptie)aardappelen, groenten, bloembollen en dergelijke beperkt zijn. Nader onderzoek kan de mogelijke verschuivingen in de teelt van gewassen op Europese schaal verder in beeld brengen.

De ont koppeling leidt er voorts toe dat landbouwers hun premierechten kunnen laten gelden en dus jaarlijks bedragen blijven ontvangen, zonder daadwerkelijk te produceren. Zij ontvangen dan dus een 'arbeidsloos' inkomen, waarbij het voor een deel van de betrok-

kenen om aanzienlijke bedragen per jaar gaat. De vraag is of dit op de langere duur maatschappelijk acceptabel zal zijn.

Dit staat los van de kortingen op de premies. Deze geven wellicht de indruk dat 'grote premieontvangers' een hoog inkomen hebben en 'kleine' een laag inkomen. In de praktijk kan dat anders liggen; bedrijven met inkomsten buiten het bedrijf of gespecialiseerd in andere takken van land- en tuinbouw kunnen meer financiële draagkracht hebben dan de ondernemers met 'hogere directe betalingen'.

Voor met name marginale landbouwgebieden kan de ontkoppeling er toe leiden dat ook de daaraan verbonden agro- economische activiteiten (toelevering, verwerking, diensten) afnemen. De vraag is of dit wenselijk is voor de regionale economie en leefbaarheid van dergelijke gebieden resp. kan worden opgevangen door de beoogde versterking van het Plattelandsbeleid.

Anderzijds kan het jaarlijkse premierecht de betrokken landbouwers in de gelegenheid stellen meer risico's te nemen wat betreft de overgang naar andere activiteiten, al dan niet agrarisch. Dit kan als concurrentievervalsend element worden beschouwd. Voor de prijsvorming van agrarische producten kan dat bovendien tot gevolg hebben dat er grotere fluctuaties gaan ontstaan.

Bijeen genomen wordt het Europese landbouwbeleid door de voorgestelde maatregelen niet vereenvoudigd. In feite worden er meer uitvoeringstaken opgelegd aan de lidstaten, niet alleen in het kader van de directe betalingen (inclusief cross compliance), maar ook aangaande het plattelandsbeleid.

In dit rapport is vooral ingegaan op de inkomenseffecten van de voorstellen. De gevolgen voor milieu en natuur vergen nader onderzoek. Dit betreft vooral de effecten van ontkoppeling van de premierechten van de feitelijke productie.

Discussiepunten bij de berekeningen

Bij het berekenen van de directe effecten van de voorstellen (hoofdstuk 4) is enerzijds uitgegaan van de bestaande bedrijfsomvang en opzet, per type bedrijf. Anderzijds ook van - bij doortrekking van de afname van het aantal bedrijven - een te verwachten omvang en opzet van de bedrijven in de toekomst. Op zich biedt een dergelijke wijze van berekening een duidelijk beeld, uitgaande van een ongewijzigde situatie wat betreft de kosten van productie (productiviteit, inflatie) en de marktverhoudingen.

Bij de berekeningen is ervan uitgegaan dat de bedrijven premierechten hebben op basis van de in 2002 gehouden dieren en geteelde oppervlakten, naast voor melk het in 2002 geldende quotum. In de praktijk zal nog moeten blijken of de als zodanig berekende premierechten van meer dan 800 mln. euro ook aangevraagd en gehonoreerd worden. Voor zover dat, bijvoorbeeld voor vleeskalveren niet ten volle geldt, heeft dat invloed op de uitkomsten.

Bij het berekenen van de dynamische effecten (hoofdstuk 5) zijn veranderingen in prijzen als gevolg van aanpassingen van de productie wel meegenomen. Hierbij gaat het om zo goed mogelijk inschattingen van bijvoorbeeld de (verwachte positieve) prijsontwikkeling van rundvee enerzijds en de (negatieve) van 'vrije' gewassen. De uitkomsten zijn daarbij gevoelig voor de uitgangspunten.

In beide gevallen laten de berekeningen zien dat de inkomens in de melkveehouderij het meest onder druk kunnen komen door de voorstellen. Voor de akkerbouw zijn de negatieve effecten in beide benaderingen duidelijk minder groot. Duidelijk verschillend is wel dat in de dynamische berekening (hoofdstuk 5) als gevolg van de aanname van verbetering van de prijzen van vee, de inkomens in de vleesveehouderij stijgen, terwijl met de directe berekeningen (hoofdstuk 4), vooral door de kortingen op de premies, een negatief effect wordt vastgesteld.

De verschillen in uitkomsten tussen de directe berekeningen en de dynamische berekeningen laten zich vooral verklaren doordat bij de eerste uitsluitend is uitgegaan van de voorstellen van de Europese Commissie. Dit betreft vooral de verlagingen van prijzen en de veranderingen van rechtstreekse betalingen. Bij de dynamische berekeningen echter zijn ook veranderingen in productie en prijzen van verschillende producten meegenomen. Dit zijn veranderingen die het indirect gevolg zijn van de voorstellen.

Literatuur

Berkhout, P., J.F.M. Helming, F.W. van Tongeren, A.J. de Kleijn en C. van Bruchem, *Zuivelbeleid zonder melkquotering? Mogelijke gevolgen voor Nederland en de EU*. Rapport 6.02.03, LEI, Den Haag, 2002.

Bont, C.J.A.M. de, C. van Bruchem, W.H. van Everdingen, J.F.M. Helming en J.H. Jager, *Mid Term Review. Gevolgen van de voorstellen van de Europese Commissie voor de Nederlandse landbouw*. Rapport 1.03.01, LEI, Den Haag, 2003.

Bont, C.J.A.M. de, J.F.M. Helming, J.H. Jager, S.R.M. Janssens en G.S. Venema, *Hoe bouwt de boer voort? Ontwikkeling van akkerbouw en andere opengrondsteelten in de Nederlandse akkerbouwregio's*. Rapport 6.01.03, LEI, Den Haag, 2001.

Bont, C.J.A.M. de, W.H. van Everdingen en M.G.A. van Leeuwen, *Inkomensgevolgen voor de Nederlandse landbouw van de besluiten van de Europese Regeringsleiders op 26 maart 1999*. Notitie 99.21, LEI, Den Haag, 1999.

Bont, C.J.A.M. de, en I.S. Langelaan, *Ontwikkeling van Land- en tuinbouw in Nederland, verkenning aantal bedrijven in 2010*. LEI, Den Haag, (Opgenomen in: In de verandering ligt de versterking, LTO Nederland), 1999.

Bont, C.J.A.M. de en J.H. Jager, *Inkomensproblematiek akkerbouw en vollegrondsgroente-teelt*. Rapport 6.01.02, LEI, Den Haag, 2001.

Brouwer, F.M., C.J.A.M. de Bont en C. van Bruchem, *Landbouw, Milieu, Natuur en Economie*. Rapport PR.02.02, LEI, Den Haag, 2002.

Commissie van de Europese gemeenschappen, *Tussenbalans van het gemeenschappelijk landbouwbeleid*. COM (2202) 394 definitief, Brussel, 10.7.2002.

Commissie van de Europese gemeenschappen, *Voorstellen voor hervorming gemeenschappelijk landbouwbeleid*. COM (2003) 23 definitief, Brussel, 22.01.2003.

Commissie van de Europese gemeenschappen, *Mid Term Review, External Impact Analyses*. Brussel, 2003.

European Commission, *Report on milk quotas*. SEC(2002) 789 final, Brussels, 2002.

Eurostat, *Statistical Yearbook 2002*, Luxemburg, 2002.

Hoop, D.W. de en H.J.J. Stolwijk (eds.), *Economische effecten van milieubeleidsvoornemens voor de landbouw voor 2002 en 2003; beleidsvoornemen van 10 september 1999*. Rapport 2.99.12, LEI, Den Haag, 1999.

Howitt, R.E., *Positive Mathematical Programming*. American Journal of Agricultural Economics, 77(May), pp. 329-342, 1995.

Silvis, H.J. en C. van Bruchem (red.), *Landbouw- Economisch Bericht 2002*. Periodieke rapportage 02.03, LEI, Den Haag 2002.

Smit, A.B. en H. Prins, *Gevolgen van de invoering van de Mid Term Review voor de akkerbouw in Noord-Oost Nederland*, Rapport 6.03.03, LEI, Den Haag, 2003.

Bijlage 1

Bedrijfsgegevens (1999/00) en gevolgen hervorming GLB (eindsituatie 2012) voor landbouwbedrijven, naar bedrijfstype (in euro per bedrijf)

Bedrijfsgegevens	Akkerbouwbedrijven		Melkvee bedrijven	Overige graasdier-bedrijven a)	Varkens- en pluim-veebedrijven	Vlees- kalver-bedrijven	Gecomb. bedrijven	Totaal landbouw bedrijven
	totaal	Veen- koloniën						
Aantal bedrijven (populatie)	10.137	1.989	8.148	27.804	5.015	7.929	1.149	7.030
Opp. cultuurgrond (ha/bedrijf)	49,6	62,3	46,5	32,8	19,8	6,0	4,6	31,0
Opp. granen (ha/bedrijf)	15,5	18,5	14,7	0,1	0,5	0,7	0,7	4,9
opp. maïs	1,3	1,2	1,3	4,7	2,8	1,7	0,9	3,7
Opp. zetmeelaardappelen (ha/bedrijf)	3,6	16,9	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5
Opp. braak	1,0	1,1	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
Aantal melkkoeien (stuks per bedrijf)	0,0	0,0	0,1	48,6	3,6	0,2	0,0	13,8
Aantal ooien	1,1	0,4	1,3	4,5	83,2	0,5	4,6	3,2
Aantal stieren	3,1	0,2	3,8	2,3	17,6	1,4	1,8	4,9
Aantal stuks vleesvee	9,2	0,8	11,3	6,9	67,6	4,2	14,9	21,5
Aantal stuks vleeskalveren (melkbasis)	0,0	0,0	0,0	1,0	17,7	1,4	458,1	3,3
Gebruiksmelkquotum (ton/bedrijf)	1	0	1	371	25	2	0	110
Gezinsinkomen uit bedrijf (euro/bedrijf, 1995-1999) na afrek agenda2000 effecten	32.200	31.300	32.500	31.000	7.000	26.100	30.000	29.700
29.100								
Mutatie opbrengsten (door prijsdalingen en quotum uitbreiding) tussen 2002 en 2012 (euro per bedrijf) 1)								
Totaal opbrengstverlaging (A)	-2.930	-10.712	-1.030	-29.301	-1.764	-207	-20	-9.445
w.v. melkopbrengsten	-28	0	-35	-29.840	-1.888	-137	0	-8.787
omzet en aanwas	0	0	1	558	151	3	0	155
granen, olie en eiwitgewassen	-745	-741	-745	-6	-17	-23	-18	-212
maïs	-34	-50	-31	-1	-10	-37	-1	-30
zetmeelaardappelen	-2.123	-9.921	-219	-11	0	-13	0	-571
-437								

Bedrijfsgegevens	Akkerbouwbedrijven		Melkvee bedrijven	Overige graasdier- bedrijven a)	Varkens- en pluim- veebe- drijven	Vlees- kalver- bedrijven	Gecomb. bedrijven	Totaal landbouw bedrijven	
	totaal	Veen- koloniën overig							
Mutatie toeslagen tussen 2002 en 2012 (euro per bedrijf) b)									
Totaal mutatie toeslagen (B)	2.202	8.865	575	15.982	1.093	123	17	5.391	8.659
w.v. zetmeelaardappelen	1.835	8.574	190	10	0	12	0	533	383
granen, olie en eiwitgewassen	286	255	293	2	7	11	9	89	63
braak	21	18	22	1	0	0	0	6	5
melkkoaien	40	0	50	15.907	1.064	76	0	4.710	8.165
maïs	20	19	21	61	23	25	8	52	44
Korting premie C (per bedrijf)									
idem geaggregeerd (x 1 miljoen euro)	978	2.484	610	1.862	688	42	5.323	825	1.310
	10	5	5	52	3	0	6	6	78
Totaal effect A + B - C (per bedrijf)	-1.705	-4.331	-1.064	-15.181	-1.360	-125	-5.325	-4.879	-8.266
Totale directe betalingen (incl. agenda 2000) zonder korting b)									
w.v. zetmeelaardappelen	1.835	8.574	190	10	0	12	0	533	383
granen, olie en eiwitgewassen	6.301	5.625	6.466	54	144	239	197	1.967	1.383
braak	457	387	474	21	0	0	0	131	103
zoogkoaien	103	12	125	4	916	33	0	58	108
melkkoaien	40	0	50	15.907	1.064	76	0	4.710	8.165
maïs	445	414	452	1.344	496	542	186	1.146	967
ooi	27	9	32	113	2.229	13	103	75	259
stierpremie	121	0	150	82	593	70	194	63	130
slachtpremie	460	33	564	2.160	3.768	352	41.605	1.257	2.429
Totaal (per bedrijf)	9.789	15.053	8.504	19.696	9.210	1.335	42.283	9.940	13.927
Idem in % van inkomen	30	48	26	64	132	5	141	33	48

Bijlage 1 (vervolg)

Bedrijfsgegevens	Akkerbouwbedrijven		Melkvee bedrijven	Overige graasdier- bedrijven a)	Varkens- en pluim- veebe- drijven	Vlees- kalver- bedrijven	Gecomb. bedrijven	Totaal landbouw bedrijven
	totaal	Veen- koloniën						
Idem geaggregeerd (x 1 miljoen euro)	99	30	69	548	46	11	49	826
idem per hectare	197	242	183	600	465	223	9.192	321 461
In % van het inkomen t.o.v. 2002								
Toeslagen (totaal)	7	28	2	52	16	0	0	18 30
Prijbsdalingen (totaal)	-9	-34	-3	-95	-25	-1	0	-32 -54
Korting premie	-3	-8	-2	-6	-10	0	-18	-3 -5
Effect (totaal)	-5	-14	-3	-49	-19	0	-18	-16 -28
Euro per hectare t.o.v. 2002								
Toeslagen (totaal)	44	142	12	487	55	20	4	174 287
Prijbsdalingen (totaal)	-59	-172	-22	-893	-89	-34	-4	-305 -517
Korting premie	-20	-40	-13	-57	-35	-7	-1.157	-27 -43
Effect (totaal)	-34	-70	-23	-463	-69	-21	-1158	-157 -274
Verdeling van bedrijven (%) naar hoogte van de toeslag b)								
Geen toeslag	10	0	12	0	16	55	0	6 11
0-2.500 euro	8	7	9	0	7	28	0	13 7
2.500 - 5.000 euro	19	10	21	5	9	9	0	21 10
5.000 - 10.000 euro	33	29	34	14	33	5	0	22 18
10.000 - 25.000 euro	22	44	17	54	27	3	48	28 36
25.000-50.000 euro	7	6	7	24	8	0	22	8 15
> 50.000 euro	1	3	1	2	0	0	30	0 2
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100 100

Bedrijfsgegevens	Akkerbouwbedrijven		Melkvee bedrijven	Overige graasdier- bedrijven a)	Varkens- en pluim- veebe- drijven	Vlees- kalver- bedrijven	Gecomb. bedrijven	Totaal landbouw bedrijven
	totaal	Veen- koloniën overig						
Aantal bedrijven ingedeeld naar hoogte korting (in % van totaal)								
0 euro	35	7	42	5	32	92	40	28
0-100 euro	9	3	11	2	1	2	6	3
100-1.000 euro	30	33	29	24	45	5	28	24
1.000-2.000 euro	9	12	8	28	11	1	9	18
2.000-5.000 euro	15	36	9	37	9	0	15	23
5.000-10.000 euro	2	6	1	3	0	0	1	2
> 10.000 euro	1	4	0	0	0	0	0	1
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Aantal bedrijven ingedeeld naar hoogte korting (in % van totaal)								
0 euro	21	1	20	9	10	43	17	100
0-100 euro	45	2	42	24	3	7	21	100
100-1.000 euro	21	5	16	47	16	3	14	100
1.000-2.000 euro	9	2	7	74	5	1	6	100
2.000-5.000 euro	11	5	6	76	3	0	8	100
5.000-10.000 euro	13	9	4	64	0	0	4	100
> 10.000 euro	29	20	8	34	2	0	0	100
Totaal	17	3	14	47	8	13	12	100

Bijlage 1 (vervolg)

Bedrijfsgegevens	Akkerbouwbedrijven		Melkvee bedrijven overig	Overige graasdier- bedrijven a)	Varkens- en pluim- veebe- drijven	Vlees- kalver- bedrijven	Gecomb. bedrijven	Totaal landbouw bedrijven
	totaal	Veen- koloniën						
Verdeling van hectare (%) naar hoogte van de toeslag per ha								
Geen toeslag	7	0	9	0	4	29	0	3
1- 100 euro/ha	14	3	17	1	0	11	0	6
100-250 euro/ha	60	77	55	2	32	32	0	25
250 - 500 euro/ha	19	20	18	36	41	20	0	31
500 - 1.000 euro/ha	1	0	1	60	16	4	0	34
> 1.000 euro/ha	0	0	0	1	6	3	100	1
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

a) Exclusief kalvermesterij; b) 50% van de oorspronkelijk zetmeel premie is ontkoppeld en in het totaal meegenomen.

NB: Korting over 100% van de zetmeel premie.

Bron: Informatienet.

Bijlage 2

Bedrijfsgegevens (2012) en gevolgen hervorming GLB (eindsituatie 2012) voor landbouwbedrijven, naar bedrijfstype (in euro per bedrijf)

Bedrijfsgegevens	Akkerbouwbedrijven		Melkvee		Overige graasdier- bedrijven a)	Varkens- en pluim- veebe- drijven	Vlees- kalver- bedrijven	Gecomb. bedrijven	Totaal landbouw bedrijven
	totaal	Veen- koloniën	overig	bedrijven					
Aantal bedrijven (populatie)	6.782	1.030	5.752	15.347	5.810	4.983	884	6.155	40.214
Opp. cultuurgroond (ha/bedrijf)	71,9	94,3	67,9	46,3	38,0	9,7	7,0	55,3	45,4
Opp. granen (ha/bedrijf)	21,9	27,3	21,0	0,2	0,9	0,7	1,5	7,7	5,2
opp. mais	1,5	1,5	1,6	6,9	5,7	2,3	2,4	5,8	5,0
Opp. zetmeelaardappelen (ha/bedrijf)	5,2	31,2	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	1,0
Opp. braak	1,4	1,5	1,4	0,1	0,0	0,0	0,0	0,3	0,3
Aantal melkkoeien (stuks per bedrijf)	0,1	0,0	0,1	80,4	12,3	0,5	0,0	30,0	37,4
Aantal ooiën	1,2	0,2	1,3	4,1	81,8	0,5	2,4	2,5	14,1
Aantal stieren	3,5	0,4	4,1	2,8	20,0	1,6	2,2	3,8	5,4
Aantal stuks vleesvee	7,0	0,8	8,1	5,8	89,7	3,5	27,4	25,5	21,4
Aantal stuks vleeskalveren (melkbasis)	0,0	0,0	0,0	1,1	15,4	1,2	645,6	1,7	17,2
Gebruiksmelkquotum (ton/bedrijf)	1	0	1	599	88	3	0	235	280
Gezinsinkomen uit bedrijf (euro/bedrijf, 1995-1999) na aftrek agenda2000 effecten	40.400	40.900	40.200	37.100	14.000	47.200	50.100	45.700	38.800
Mutatie opbrengsten (door o.a. prijsdalingen en quotumuitbreiding) tussen 2002 en 2012 (euro per bedrijf) b)									
Totaal opbrengstverlaging (A)	-4.036	-18.494	-1.447	-47.795	-6.636	-378	-43	-20.399	-23.220
w.v. melkopbrengsten	-35	0	-41	-48.415	-6.920	-269	0	-18.918	-22.586
omzet en aanwas	0	0	0	652	330	5	0	238	339
granen, olie en eiwitgewassen	-1.081	-1.087	-1.080	-9	-29	-26	-41	-327	-244
maïs	-41	-53	-39	-2	-16	-41	-2	-35	-20
zetmeelaardappelen	-2.879	-17.354	-287	-23	0	-48	0	-1.357	-708

Bijlage 2 (vervolg)

Bedrijfsgegevens	Akkerbouwbedrijven		Melkvee bedrijven	Overige graasdier- bedrijven a)	Varkens- en pluim- veebe- drijven	Vlees- kalver- bedrijven	Gecomb. bedrijven	Totaal landbouw bedrijven
	totaal	Veen- koloniën						
Mutatie toeslagen tussen 2002 en 2012 (euro per bedrijf b)								
Totaal mutatie toeslagen (B)	2.973	15.255	774	25.808	3.834	239	35	11.592
w.v. zetmeelaardappelen	2.462	14.842	245	21	0	44	0	1.308
granen, olie en eiwitgewassen	414	368	422	3	12	10	16	134
braak	29	23	30	1	0	0	0	5
melkkoeien	43	0	50	25.695	3.770	150	0	10.065
mais	25	22	26	88	52	35	19	79
Korting premie C (per bedrijf)	1.564	4.796	985	3.262	998	62	8.248	1.873
idem geagregeerd (x 1 miljoen euro)	11	5	6	50	6	0	7	12
Totaal effect A + B - C (per bedrijf)	-2.626	-8.035	-1.657	-25.250	-3.800	-201	-8.255	-10.681
In % van het inkomen t.o.v. 2002								-12.564
Toeslagen (totaal)	7	37	2	70	27	1	0	25
Prijzsdalingen (totaal)	-10	-45	-4	-129	-47	-1	0	-45
Korting premie	-4	-12	-2	-9	-7	0	-16	-4
Effect (totaal)	-7	-20	-4	-68	-27	0	-16	-23
Verdeling van bedrijven (%) naar hoogte van de toeslag b)								
Geen toeslag	10	0	12	0	14	57	0	9
0-2.500 euro	4	0	5	0	4	21	0	11
2.500 - 5.000 euro	13	11	13	2	8	13	0	12
5.000 - 10.000 euro	36	25	39	6	41	5	0	11
10.000 - 25.000 euro	19	24	19	34	19	4	30	28
25.000-50.000 euro	14	33	10	48	14	0	26	24
> 50.000 euro	3	7	2	10	0	0	44	5
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

Bijlage 2 (vervolg)

Bedrijfsgegevens	Akkerbouwbedrijven		Melkvee bedrijven	Overige graasdier- bedrijven a)	Varkens- en pluim- vee- drijven	Vlees- kalver- bedrijven	Gecomb. bedrijven	Totaal landbouw bedrijven
	totaal	Veen- koloniën						
Aantal bedrijven ingedeeld naar hoogte korting (in % van totaal)								
0 euro	25	0	30	2	25	91	32	25
0-100 euro	5	0	6	0	4	0	2	2
100-1000 euro	38	36	38	10	38	6	12	18
1000-2000 euro	9	7	9	18	10	2	16	13
2000-5000 euro	15	19	14	54	21	0	28	31
5000-10000 euro	7	31	2	15	1	0	10	9
> 10.000 euro	2	8	1	2	0	0	1	2
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100 99
verticaal = 100								
Aantal bedrijven ingedeeld naar hoogte korting (in % van totaal)								
0 euro	17	0	17	3	15	46	20	100
0-100 euro	48	0	48	0	35	3	14	100
100-1000 euro	35	5	30	20	30	4	10	100
1000-2000 euro	11	1	10	52	11	2	19	100
2000-5000 euro	8	2	7	66	10	0	14	100
5000-10000 euro	13	9	4	64	1	0	17	100
> 10.000 euro	19	13	6	36	2	0	7	100
Totaal	17	3	14	38	15	12	15	100
horizontaal = 100								

a) Exclusief kalvermesterij; b) 50% van de oorspronkelijk zetmeel premie is ontkoppeld en in het totaal meegenomen.

NB: Korting over 100% van de zetmeel premie.

Bron: Informatienet.

Bijlage 3

Ontwikkeling aantal bedrijven tussen 2002 en 2012, bedrijven van 16 tot 800 nge

Bedrijfsgegevens	Akkerbouwbedrijven		Melkvee bedrijven	Overige graasdier- bedrijven	Varkens- en pluim- veebe- drijven	Vlees- kalver- bedrijven a)	Gecomb. Alle bedrijven
	totaal	Veen- koloniën					
Landbouwtelling 2002	8.408	1.403	7.005	23.017	6.427	1.473	54.858
Verwachting 2012	6.758	1.035	5.724	15.302	5.813	1.086	39.883
Mutatie per jaar in %	2,17	3,00	2,00	4,00	1,00	3,00	3,14
Grenzen in nge							
Grens 1	36	40	36	36	36	36	36
Grens 2	72	80	72	72	72	72	72
Grens 3	144	160	144	143	143	143	143
LTO studie (tot 2010) verdeling over bovenstaande grootteklassen index per jaar							
Klasse 1	96,83	96,83	96,83	89,96	97,12	89,96	92,63
Klasse 2	93,96	93,96	93,96	93,59	100,63	93,59	93,84
Klasse 3	96,03	96,03	96,03	97,29	104,49	97,29	97,73
Klasse 4	101,67	101,67	101,67	100,56	113,93	100,56	103,96
Totaal per jaar	96,63	96,63	96,63	96,63	98,66	96,63	96,71

a) Inclusief bedrijven met rosekalveren.

Uitgangspunten:

In de berekening van de effecten van de hervormingsvoorstellen op bedrijfsniveau, per bedrijfstype en nationaal is rekening gehouden met de volgende ontwikkelingen

- Schaalvergroting (Bron: LEI rapport in opdracht van LTO naar ontwikkeling per type en naar grootteklassen). Aangevuld met een correctie op het totaal aantal bedrijven (d.i. wegingsfactor) per bedrijfstype indien afwijkend.
- Het basisjaar 1999/2000 volgens BIN is niet representatief voor het aantal stieren en kalveren. Ook zijn een aantal belangrijke premiegerechtigde producten (melk en zetmeel aardappelen) oververtegenwoordigd in de steekproef. Hiervoor is een correctie gemaakt die over alle bedrijven met deze producten gelijk is.

Bijlage 4 Premiebedragen op bedrijven kleiner dan 16 en groter dan 800 nge

Voor de groep bedrijven die het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet) niet representeerd (bedrijven < 16 nge en > 800 nge) is de volgende inschatting gemaakt: (op basis van de aantallen in 2002 volgens de landbouwtelling)

Tabel B4.1 Premie bedragen op bedrijven < 16 nge en > 800 nge

	Aantal eenheden	Euro/ eenheid	Bedrag x 1 miljoen
Granen	17.623	401	7
Maïs	12.840	275	4
Aardappelen	1.625	1.283	2
Melkkoe	6.440	321	2
Ooi	143.463	22	3
Vleesvee	64.143	32	2
Vleeskalveren (melkbasis)	20.813	50	1
Totaal			21

Bijlage 5 Premiegerechtigde dieren en areaal in 2002

De volgende aantallen zijn aangehouden voor de belangrijkste premiegerechtigde gewassen en dieren:

Tabel B5.1 Areaal en aantal dieren in 2002 op bedrijven tussen 16 en 800 nge

	2002
Totaal cultuurgrond	1.817.326
Granen	209.896
Maïs	201.563
Aardappelen	42.463
Melkkoe	1.479.091
Ooi	467.384
Vleesvee	860.586
Vleeskalveren (melkbasis)	692.520

Bijlage 6 Sterkte en zwakte van het gebruikte model DRAM

Voor de plaatsbepaling van DRAM is het goed om een aantal verschillen met bedrijfsmodellen te benadrukken.

DRAM bevat geen individuele bedrijven of type bedrijven, maar activiteiten (varkens, koeien, granen, enzovoort). De marginale kostenfuncties per activiteit zijn in principe wel gebaseerd op het aanbod gedrag van individuele bedrijven.

DRAM geeft enkel uitkomsten op het niveau van de sector en regio. Uiteraard kan men regio's vervangen door individuele bedrijven en/of bedrijfstypen. De methodiek en het mechanisme achter het model zijn daar voor geschikt. De moeilijkheden waar men dan mee te maken krijgt hebben te maken met bedrijfsvergangen (de hoeveelheid grond is moeilijk vast te veronderstellen per bedrijfstype, per regio kan dat wel) en de omvang van het model kan zodanig toenemen, dat rekentijd en dergelijke het scenario en beleidsgericht onderzoek ernstig bemoeilijken. Bijvoorbeeld het testen van het model en zijn uitkomsten (zeer noodzakelijk: heb je alle veranderingen goed doorgevoerd?) en het doen van gevoeligheidsanalyses kosten veel meer tijd.

In vergelijking met het bedrijfsmodel, neemt DRAM een beperkt aantal aanpassingen in het management mee.

DRAM houdt rekening met veranderingen in (schaduw)prijzen van de belangrijkste inputs en outputs in de Nederlandse landbouwsector. Hierdoor zijn de uitkomsten consistent op het niveau van de landbouwmarkten. Afhankelijk van het type bedrijf en de aanpassingen in het management, kan men uitkomsten van bedrijfsmodellen niet zomaar aggregeren naar sectorniveau, zonder terugkoppeling van prijseffecten op marktniveau.

Met behulp van DRAM kan, bij veranderende omstandigheden, op basis van economische principes worden nagegaan of het op sectorniveau, nog steeds zinvol is om een bepaald quotum te blijven produceren, in ieder geval op korte termijn.

DRAM is geïntegreerd met een input-outputtabel voor doorrekening van effecten van veranderingen in de landbouwsector op de toeleverende en verwerkende industrie.

Activiteiten in DRAM kunnen in principe zodanig worden gegroepeerd dat beperkingen die samenhangen met het bedrijfstype kunnen worden benaderd. Op deze wijze wordt per regio ten behoeve van Minas en MAO balansen onderscheid gemaakt in 9 type melkveebedrijven, 1 akkerbouwbedrijf en 1 overig bedrijf. De vraag naar dierlijke mest van belang voor Minas en MAO verschilt immers per bedrijfstype.

Met name door het feit dat niet alle voorstelbare managementaanpassingen endogeen worden meegenomen (wel aanpassingen in het bemestingsniveau op grasland, niet op overige gewassen; wel substitutie dierlijke mest en kunstmest) en uitgaat van winstmaximalisatie op de korte termijn, kunnen tot gevolg hebben dat werkelijke effecten afwijken van berekende effecten. Ondanks deze beperkingen is DRAM bij uitstek geschikt om de vragen die in de inleiding zijn geformuleerd te analyseren. De vraag is immers, wat effecten op sectorniveau zijn, en dan met name op markten en wat effecten zijn voor de rest van de economie.

Bijlage 7 Uitgangspunten en veronderstellingen bij berekeningen directe gevolgen

In eerste instantie (tabel Bijlage 1) wordt wat betreft de structuur van de bedrijven uitgegaan van de situatie in het boekjaar 1999/00 en de veranderingen in de veestapel in de periode 1999-2002.

In tweede instantie (tabel Bijlage 2) is de te verwachten structuur van de bedrijven in 2012 als uitgangspunt genomen. De verandering betreft de te verwachten daling van het aantal bedrijven op basis van een trendmatige ontwikkeling en gesignaleerde drijvende krachten (De Bont en Langelaan, 1999). Hierbij is overigens geen rekening gehouden met veranderingen in grondgebruik en veestapel als gevolg van de voorstellen, zoals in hoofdstuk 5 met DRAM wordt aangegeven en met veranderingen in prijzen als gevolg daarvan.

In de berekeningen zijn alleen de bedrijven vertegenwoordigd in het Informatienet meegenomen, dus groter dan 16 en kleiner dan 800 nge. Het totale aantal vertegenwoordigde landbouwbedrijven is ruim 59.000 in 1999 en neemt naar verwachting af tot circa 40.000 in 2012.

Tuinbouwbedrijven zijn niet meegenomen; zij telen geen gewassen met premie respectievelijk houden geen premiewaardige dieren en hebben dus geen toeslagrechten opgebouwd. Voor de tuinbouwbedrijven zijn geen (directe) inkomenseffecten berekend, hoewel zij daar door markt- en prijsveranderingen wel mee kunnen worden geconfronteerd.

De basis voor de berekeningen is het beleid in 2002, dus alsof Agenda 2000 al is uitgevoerd voor rundvlees en graan. In de berekeningen wordt aangegeven wat er aan veranderingen bijkomt. Overigens wordt ook met inbegrip van de Agenda 2000 besluiten en de eerdere Mac Sharry-compensaties de totale situatie van de tegemoetkomingen in 2012 weergegeven. Zo komt het gemiddelde (bruto) premiebedrag per bedrijf volgens de situatie in 1999, dat wil zeggen zonder korting, op bijna 14.000 euro.

Voor de granen is ten opzichte Agenda 2000 de nu additioneel voorgestelde prijsverlaging met 5% en de verhoging van de premie per ton van 63 naar 66 euro (ook voor maïs en voor braaklegging) in de berekening betrokken. Ten opzichte van de situatie in 1999 is rekening gehouden met de veranderingen in de arealen van de belangrijkste premiegewassen (granen, maïs, zetmeelaardappelen).

Voor zetmeelaardappelen is er van uitgegaan dat de premie van 110,54 euro per ton gedeeltelijk (50%) wordt ontkoppeld. De helft van genoemd bedrag wordt als premie aan de teler toegekend; de minimumprijs en de productierestituties vallen weg volgens voorstellen van de Europese Commissie. In de berekening is er van uitgegaan dat het uiteindelijke uitbetalingsniveau (inclusief premie) voor de teler daalt met 5% conform de additionele graanprijsverlaging en verder voor de teler op peil blijft (afgezien van de kortingen op de premie). Voor de zetmeelaardappelteelt geldt overigens dat de korting voor de teler plaats vindt op het gehele premiebedrag van 110,54 euro per ton.

De voorstellen wat betreft energiegewassen en gedroogd voeder zijn buiten beschouwing gelaten; zij lijken voor Nederland op het totale beeld verwaarloosbaar.

Ook is nog geen rekening gehouden met mogelijke beleidswijzigingen voor de teelt van suikerbieten, die de Europese Commissie nu aankondigt.

Voor rundvlees en vleeskalveren zijn er geen verandering ten opzichte van Agenda 2000 in premies en prijzen; de eindsituatie is al in 2002 bereikt. Wel zijn ten opzichte van eerdere berekeningen enige veranderingen doorgevoerd in het aantal premiewaardige dieren. De verandering is gebaseerd op informatie van Laser over de premiebedragen en de ontwikkeling van de veestapel sinds 1999.

Voor melk is uitgegaan van de voorgestelde prijsverlagingen ingaande in 2004 en doorlopend tot 2008; totaal met circa 28% (was 15%). Daartegenover staan de uniforme EU-premies per ton oplopend tot 28,74 euro in 2008 en premies uit de nationale enveloppe oplopend tot circa 13 euro. Verder is ook rekening gehouden met extra quota 1% in 2007 en 1% in 2008, naast de quotumuitbreiding met in totaal 1,5% in de jaren 2004-2006, waartoe al in 1999 in Berlijn was besloten. Voor de quotumuitbreiding gelden de premies evenwel niet.

De braaklegging blijft 10% en gaat gelden voor bedrijven met meer dan 20 ha graan, maïs en dergelijke.

Wat betreft de degressie van de tegemoetkomingen is uitgegaan van de voorgestelde kortingspercentages van 12,5 respectievelijk 19% van bedragen boven de 5.000 respectievelijk 50.000 euro.

Met Cross Compliance is geen rekening gehouden; eenvoudigheidshalve is ervan uitgegaan dat de bedrijven aan de voorwaarden voor de premies voldoen.

Ook is geen rekening gehouden met de veranderingen in het plattelandsbeleid, zoals de steun voor bedrijfsadvisering, kwaliteitsverbetering, milieu en dierenwelzijn.